

AZ ÁRULÓ

Az 1919-es Budapest
(1929–30)

A forradalom bukása utáni napokban Budapest utcái a fellobogózott házakkal percenként más és más képet mutattak. Az ember megállhatott a körúton anélkül, hogy a hullámzó, vidáman fecsegő tömegben egyetlen arcot látna, mely akár melyik lakodalomba vonuló násznép vidám seregéből kirítt volna, sőt az lehetett az idegen benyomása, hogy egy egész gazdag város indul itt díszbe öltözötten, gondtalan jókedvvel, ragyogó augusztusi napsütésben lakodalomba. De hirtelen megváltozik az egész kép. A jól öltözött urak, darutollas, elegáns katonatisztek, mosolygó úrinők egyszerre ész nélkül futni kezdenek egy bizonyos irányba, egymást kérdezik rohantukban, hogy hova, miért, az arcok eltorzulnak, valahol felbukkan egy üldözött ember. „Vörös! Vörös! Megfogni! Agyonütni!” – hangzik minden oldalról; a kövezeten vérfoltok, egy házat rendőrök zárnak körül, a rendőrökön mögött napbaránított, jóltáplált fiatalemberek, kezükben fokossal. Hódítók sütkéreznek az utcán, s aki nem tartozik közéjük, behúzódik a négy fal közé. Az utca a győzőké, a szemek csillognak, a katonatisztek élvezettel csörgetik megint a kardjukat, s az elegáns hölgyek tetszéssel pihentetik meg tekintetüket csizmás vidéki parasztfiúkon, akik fütykösükkal markukban csoportosan bukkannak fel itt is, ott is.

Az egymást élvező, derűs járóelőknek ebben a sokadalmában Bercel, a fiatal rendőrkapitány, ki előtt az új rend karriert nyitott, a Zrínyi utcai kapitányság közelében örvendve fedezte fel egykori iskolatársát, Árvay Ábrist, s azzal a kedvességgel, mely az elégedett emberek kiváltsága, szorított vele kezét, aztán belekarolt, s kifejezést adott afölötti csodálkozásának, hogy olyan régi, előkelő nemesi név viselője, mint Árvay Ábris, még mindig nem helyezkedett el. Ezekben az időkben elég volna, hogy Árvay Ábris, ki a világháborúban még a harmadosztályú vaskorona rendet a kardokkal is meg-

kapta, a névjegyet beküldje valamelyik miniszterhez, és fényes stallumhoz juthatna egykettőre! S nem okos dolog, ha az ember elbízta magát – tanácsolta jóindulattal, s a beavatottak hangján folytatta –, máris nagy a tolongás a miniszteri előszobákban, mindenki érzi, hogy most vagy soha, s lehet, hogy aki lassú ma, az holnap vagy egy hét múlva már hiába siet.

Közben az egykori osztálytársak oldalpillantásokkal vizsgálgatták egymást. Bercel a rendőrtiszti egyenruhában, kezén vadonatúj fehér kesztyűben, élénk, kicsi szemével, egész valójával elütött attól a pajtáskodó, diákkorból visszamaradt hangtól, mellyel kissé pártfogón s kissé dicsekedően Árvayt a magáról való gondoskodásra biztatta. Valahogy rosszul állt neki, ennek a szeplős arcú, pedánsul rendes külsejű embernek, minden szívélyesség. Úgy hatott, mintha utánozna valakit, egy modort, mely nem belőle nőtt. De Bercel is, ő ugyan az elégtétel érzésével, ott fürkészett egykori osztálytársa arcán. A hajdani árvafalvi földesúr fia, akit Bercel, a zsellérfiú esztendőkön keresztül irigyelt az utazásaiért, a jó ruháiért és azért a biztos, elfogulatlan, szabad fellépésért, mely a parancsoláshoz szokott nagyúri családok gyermekeinek kiváltsága, Árvafalvi Árvay Ábris most szerényen és hallgatagon ment mellette, s Bercel úgy érezte, hogy a nyurga, barna fiú a sápadt arcával, lézengő járásával ömellel valósággal kopottnak hat. Bercel, talán azért is, hogy megmutassa a hajdani árvafalvi földesúr fiának, hogy mint tisztelegnek neki az alacsonyabb rangúak, s mint szorítanak vele kezét igen magas rangú feljebbvalói is – úgyszincs sürgős dolgod, mondta, hozzátéve, hogy neki viszont mennyi a munkája –, felvitte magával a Zrínyi utcai rendőrkapitányság épületébe. A nagy épület folyosói, amerre csak elhaladtak, zsúfolva voltak feldőlt arcú férfiakkal, nőkkel, itt-ott szepegő, rongyos gyerekek is álltak, körülöttük szuronyok csillogtak, rendőrségi emberek futkostak, a hivatali szobák ajtóit csapkodták, s ha egy pillanatra nyitva maradt egy ajtó, bentről, idegtépő hangokkal együtt, mulató társaság jókedvének elfogulatlan élénksége is kihallatszott. Bercel hivatali szobájában oly sűrűn álltak már a frissen felhajtott foglyok, hogy maga Bercel és kísérelője csak lassan juthattak át közöttük. Bercel meghall-

gatta a detektívek jelentését, de pillantást sem vetett a foglyokra, helyel kínálta Árvayt, aki azonban, ahelyett hogy leült volna, csak állt, és a halálra vált arcokat nézte, míg nem egyszerre, hogy tekintete a sarokban ülő, hatalmas szál, de állatként vinnyogó, ütésektől egyetlen daganattá torzult arcú emberre esett, kavarni érezte a gyomrát, minden forgott körülötte. Bercel mosolyogva kísérte az ajtóhoz. – Kötélidegek kellenek ide, barátom, de hát én azt hittem, hogy a csiotai bravúr hőse is megállja ott a helyét, ahol a magamfajta egyszerű rendőrtiszt napi tizenhat, sőt huszonnégy órát is tud dolgozni. Meg kell félemlíteni, ki kell irtani ezt a galád bandát – mondta az ajtóban, miközben nyájasan kezét szorított Árvayval, s aztán, hogy az lassan előre igyekezett az emberektől nyüzsgő, lármás folyosón, a zajt túlkiabálva szólt még utána: – Legyen szerencsém, Ilonka is örülni fog, bármikor az esti órákban.

Árvay Ábris nem lélegzett fel, mikor végre kiért az utcára. Nemcsak azért nem, mert mélyre ivódott benne, amit az imént látott, de most egyszerre az utca élete is más színben jelent meg előtte. Azon gondolkodott, hogy ezek az egymás iránt szeretetreméltóan előzékeny és kedves urak és dámák, kik itt a Duna-parton élvezik a napot és egymást, vajon tudnak-e arról, ami pár száz lépésre tőlük az ő érdekükben történik. Ő, Árvay Ábris, mindenesetre immár tudomást szerzett róla. Fent, a Bercel szobájában, sőt végig a folyosón legkínosabb érzése onnan eredt, hogy az elgyötört foglyok a félelemnek és gyűlöletnek pillantásával nézték őt is, ugyanazzal a pillantással, mellyel Bercel rendőrtisztet. És ő szeretett volna szólni, valami jelt adni, kérni az embereket, hogy ne tévesszék őt össze valakivel, aki nem ő, megmondani nekik, hogy ő, ha Bercel őt székkal kínálta is meg, s meg hívta is lakásába, nem tartozik Bercelékhez. De csakugyan nem tartozik-e hozzájuk? Őt nyájasan kalauzolták, barátként ölelgették ott, ahol amazokat ütötték, rúgták. S most az utcán nem áll-e itt háborítatlanul és szabadon, egy azok közül, akiknek nem kell elbújni, akiket nem vesznek úzóbe az utcán? Dehogysis tekintik őt ellenségnek az urak, sőt igazi, vérbeli magyar úrként vérükből való vérnek érzik, akinek még azt is megbocsátják, hogy a vörös

fronton a vörös hadseregnek éppoly kitörő katonája volt, mint ahogy a világháborúban hajmeresztő bravúrokban lelte kedvét. Azt, hogy míg a többi tiszt a vörös hadseregben titkos egyetértésben minden parancs teljesítését húzta, halasztotta, csak hogy siettessék a vörös uralom végét, ő minduntalan lelket öntött az embereibe, és első volt azok között, akik a cseheket vad lendülettel szorították ki a Felvidékről, ezt mind csak a temperamentumának tudták be: született katona, passziója a halált ugratni – mondták egymás közt a tisztek, és nem volt nehéz, hogy mégis szeressék, mert magánérintkezésben a legkedvesebb úrfiú volt, akit nevetséges lett volna vörös szimpátiákkal gyanúsítani. S Árvay Ábris most kénytelen volt megállapítani, hogy nála csakugyan hiányzott minden szándék, s egész életében a gondolkodásnak sokkal, de sokkal kisebb szerep jutott, mint a felelőtlen temperamentumnak. Talán most is, ha hirtelen újból kitörne egy háború, meg tudná tenni, hogy belevesse magát, és halált ugrató kockáztatásokkal szabadítsa meg magát gondoktól és problémáktól; ámbar attól a pillanattól fogva, hogy a Zrínyi utcai épületben átérezte annak jelentőségét, hogy az ember hová, kikhez tartozik, a dolog minden időkre sokkal nehezebben elintézhetővé vált.

Szenvedélye lett az utcákon való kószálás, s ezekben a napokban az utca minden eseménye, látványa maga gondoskodott arról, hogy ne felejthesse el azt, amit a Zrínyi utcai épületben meglátott. S ő, kit eddig általánosabb kérdések, így politikaiak se érdekeltek, összevásárolt és töprengve olvasott el minden napilapot. Ellátogatott volt tisztársaihoz is, kik – míg ő lézengett – karhatalmi alakulatok élén állva vették ki részüket – mint ők mondták – a rend helyreállításának lázas és eszközökben csöppet sem válogató munkájából. Akkoriban a nem hivatalos gyilkosságokon kívül sűrűn történtek hivatalos kivégzések. Árvay Ábrisra a Zrínyi utcai épületben látottak a kinyilatkoztatás erejével hatottak, de nem értette, amit látott, csak annyit értett, hogy ez a betekintés a társadalmi élet belső mechanizmusába rá nézve kötelezettséget jelent, hogy teljesen, minden szörnyű részletében, a maga két szemével ismerje meg ezt a gépezetet. Nem valami erkölcsi köteletségérzés, hanem az egyszer felzaklatott idegeknek le-

küzdhetetlen nyugtalansága hajszolta, hogy mindent, amit a fényes üzletek, az előkelő bankpaloták, a rendezett utcák el-
takarnak, vagy legalábbis előle eddig eltakartak, felkeres-
sen, érzékeivel tapasztaljon, megtudjon. Más vérmérsékletű
ember, ha életébe hirtelen az Árvayéhoz hasonló élmény éke-
lődik bele, szenvedélyesen ráveti magát a gondolkodásra,
könyveket búj, elméleteket kutat föl, beszél és vitatkozik
arról, ami fájón feszül benne, Árvay Ábris azonban mind-
ről senkivel sem beszélt, éppúgy, mint azelőtt nem, most sem
jutott eszébe megállni a könyvkereskedések kirakata előtt,
csak valami hajszoló, kízó kíváncsisággal látni és hallani
akarta azt, ami körülötte történik. Szenvtelen arccal hall-
gatta végig volt tisztársai beszélgetéseit, s mohó érde-
klődése annyira izgatta, hogy kitűnő összeköttetéseit igénybe
véve, amikor csak megszerezhetette az engedélyt, a hajnali
órákban történő akasztásoknál is megjelent a nézőközönség
soraiban. Közben, anélkül hogy bárki is észrevehette volna ab-
ban a körben, melyhez nevével és születésével, egész eddigi
életénél fogva tartozott, úgy érezte magát, mint aki ellenséges
táborban jár. Ez a nagy átalakulás őt magát is meglepte, de
minduntalan rá kellett ébrednie, hogy az átalakulás meg-
történt, mert mikor a többiek nevettek, ő vagy nem tudott ve-
lük nevetni, vagy pedig gyűlöletesnek találta őket abban, amit
ők mulatságosnak fogtak föl, s mikor azok gyűlölettel beszél-
tek dolgokról és emberekről, az ő szívében már ezért is me-
legség áradt föl épp ezek iránt a dolgok és ezek iránt az embe-
rek iránt. Más országban, ahol a forradalom győz, megtörtén-
hetett volna, hogy egy ellenforradalmi összeesküvésbe keve-
redik bele, mert nem világnézeti meggyőződése, hanem az
kergette szembe a győzőkkel, hogy nem akart a győzőkhöz
tartozni, ellenségükké lett, hogy ne legyen cinkosuk. Az ilyen
ember természetesen egy fegyelmezett forradalmi mozgalom-
ban mint közkatoná megbízzhatatlan s mint vezér hasznavehe-
tetlen. Hiába keresett Árvay Ábris kapcsolatot a magyar
munkásság külföldre menekült vezéreivel, hiába fejtette ki,
hogy őt katonai múltja és családjának neve, mint a mesebeli
juhászt a láthatatlanná tevő bunda, minden gyanútól megóvja,
s hogy ezért senki sem alkalmasabb nála a föld alatti forradal-

mi mozgalom megszervezésére. De a bizalmatlanság, mellyel ajánlkozását ott visszautasították, semmit sem változtatott a szükségleten, hogy cselekedjék. Azok közül az emberek közül való volt, akik képtelenek arra, hogy érzések és gondolatok feszültségét hosszabb ideig szemlélődően viseljék, mint a szivacs szívta tele magát borzalommal, felháborodással és részvétellel, s akárhogy is, cselekednie kellett, tenni valamit, ami felé túlterhelt lelke sarkallta. Az olyan okoskodásokat, hogy semmiféle egyéni cselekedetnek nincs értelme, hanem egyelőre csak a tömegeket kell teljes csendben, lassú, titkos munkával újra megszervezni, egyszerűen nem értette meg. Az ő magára hagyott, bizonytalan terveivel fejében sűrűn járt fel Bercel hivatalába. Egyrészt bizonyos kielégülést szerzett neki, hogy rászedi az ellenséget, és vonzotta a veszedelmes kétszínűségnek ez az izgató játéka, másrészt Bercel, aki időközben a rendőrség politikai osztályának főnökévé avansált, s az új rend legambíciózusabb és legrettegettebb képviselői közé tartozónak számított, olyan összeköttetést jelentett, melyet a tervek érdekében, ameddig csak lehet, fenn akart tartani.

Akkoriban sok Árvay Ábrishoz hasonló ember járkált mindenféle merényletek és összeesküvések tervével, de ezek az emberek tulajdonképp csak Bercelnek tettek szolgálatot, mert sorra horogra kerültek, és csak Bercel érdemeit növelték. Bercelnek egész sereg bizalmi embere volt, szegény ördögök, akiket a forradalomban elkövetett apró szerepeikért fogdosztatott össze, s miután alaposan megfélemlítette őket, azzal a feltétellel adta vissza szabadságukat, hogy a rendőrségnek kémszolgálatot végezzenek. Árvay, aki nemcsak hírből, hanem közvetlen közletről is ismerhette azt a szenvedélyes buzgalmat, mellyel Bercel az egész várost a rendőrségnek az ő kezében tartott hálójába kerítette, épp a Bercel hivatalaszobájából akarta ezt a hálót itt is, ott is megszagatni. Ő is ravaszul akarta dolgát végezni, ravaszabbul még Bercelnél is. Minduntalan ott láthatták, rendőrségi emberek és behozott foglyok egyaránt sűrűn találkozhattak vele Bercel hivatali szobájában, úgyhogy meggyőződése szerint senki se gyaníthatta, csak az a két munkás, akivel épp Bercel szobájában ismerkedett meg,

hogy ő milyen terveket forgat agyában. A két munkás, aki tudott róla, az egyiket Kelemennek, a másikat Bálintnak hívták, úgy került összekötetésbe vele, hogy az egyiket, Kelelent, egy este, épp mikor Árvay Bercelnél üldögélt, vezették elő. Az volt a vád ellene, hogy a forradalom idejéből való nyomtatványokat kínálja olvasásra a munkásoknak. Kelemen nagyon buta képet vágott, azt mondta, hogy ő sose is olvasta azokat a nyomtatványokat, de hallotta, hogy nem szabad megőrizni őket, s ezért vitte el hazulról s tette le őket a gyárban egy ablakdeszkára. A kérdésre, hogy mért nem az egyszerűbb módot választotta, s tüzelte el, a tagbaszakadt ember még butább s nagyon meglepett képpel azt válaszolta, hogy lám, ez sokkal egyszerűbb lett volna, de hát erre nem gondolt. Egy hétig tartották a rendőrségen, s Bercel minden hírhedt vallatási módszerét hiába alkalmazták rajta, állhatatosan kitarított az ártatlan, mulyaságig buta munkás szerepében. Árvaynak nehéz dolga volt Kelemen bizalmát megnyerni, aki a rendőrség emberét látta benne, de aztán, mikor Árvay mind gyakrabban küldhetett Kelemenre keresztül figyelmeztetéseket különböző munkásoknak, s aztán be is bizonyosult, hogy a figyelmeztetések időszerűek voltak, mert nyomban utánuk a jelzett helyeken detektívek jelentek meg, Kelemen, akiben egy ideig ez is csak fokozta a gyanút, idővel lassan levetette a butaság maszkját, és Árvay Ábris arra az elszánt, kemény, töretlen akaratú emberre talált benne, akinek ösztönösen elejétől fogva érezte. Mikor Kelemen bizalma teljesen megszilárdult, összehozta Árvayt Bálinttal, egy hajlott hátú famunkással, akinek egy műhelyszerencsétlenség következtében fél szeme hiányzott, de a megmaradt szemében annyi okosság és szelídség csillogott, hogy Árvay, aki különben önkéntelenül visszahúzódtott minden testi hibával megvert embertől, első látásra megszerette. Tervszerű ügyességgel és óvatossággal Kelemen és Bálint röpiratok tömegét szóratták szét a városban. A nyomtatványokat Árvay szövegezte, Kelemen sokszorosította, és ő, meg Bálint gondoskodtak terjesztésükről. Ezek a kisebb-nagyobb nyomtatványok újra meglöbegtették a ronggyá foszlott zászlót, a lebunkózott forradalom dacos jelet adott, hogy még él. „Ne féljeteK, százakat és ezreket megölhetnek, a for-

radalmat nem lehet megölni, mert milliók akarata tartja. A forradalom megszorítja árvái kezét: bízzatok, készüljetek, üt majd újra a mi óránk!” Ilyen és ehhez hasonló, politikai szempontból túlságosan érzelmes és általánosságban mozgó, de mindenesetre lázító hangú szövegekre bukkantak az emberek úton-útfélen, kapubejáratok alatt, ablakokban, kocsmaszta-
lokon, lépcsőházakban, illemhelyeken. Árvay majdnem bol-
dog volt ezekben az időkben. Egyébként mindenféle zavaros,
nálánál is kalandosabb hajlamú személyekkel került közvetlen
összeköttetésbe; olyanokkal, kik között ő volt a józan. Az
egyik világos nappal, rajtaütésszerűen, egy előre megszerve-
zett tömeggel a rendőrség épületét akarta elfoglalni, a másik
kaszárnnyákba akart bombát vetni, és ha ő ezeket az elemeket
féken tartotta is, hogy vannak, annak híre kiszivárgott; a
várost a hirtelen röpcédula-zápor amúgy is foglalkoztatta, a
sajtó idegesen célozgatott készülő merényletekre, melyeknek
kovácsa egy egész, úgy látszik, kitűnően megorganizált, mert
felfedezhetetlen társaság. Ugyanazon a napon, melyen Árvay,
aki elemében érezte magát, Bercel előtt csodálkozva emleget-
te, hogy a rendőrség nem tud nyomára jönni a nyugtalanító röp-
íratok terjesztőinek, este Kelemen is, Bálint is azzal a hírrel
jöttek Árvayhoz, hogy Bercel a nyomukban van; határozottan
ráismertek, ott ácsorgott civilben a tejcsarnok közelében, hol
ők többedmagukkal délután összejöttek. Árvaynak eszébe ju-
tott, hogy vont vállat s mint sóhajtott fel Bercel délelőtt, mi-
kor ő csodálkozott, hogy nem fogták még le a röplapterjesztő-
ket; most úgy tűnt neki, mintha a rendőrtiszt sunyi kis szemei
közben ravaszul, sőt tán gúnyosan is csillogtak volna rá. Az
biztos, hogy a nyomot nem árulta el senkinek, mert Bercel egy
ilyen, sokat emlegetett, titkos szervezet lefogásának érdemé-
ben bizonyára senkivel se akar osztozkodni. Alighogy Árvay
ezt a nézetét közölte, Kelemen annak a véleményének adott
kifejezést, hogy Bercelt sürgősen ártalmatlanná kell tenni,
még mielőtt másokat is beavatna felfedezésébe; Bercel csak
pár napig fog még várni, hogy aztán egy csapásra több legyet
üssön; ezt a pár napot kell felhasználni arra, hogy eltegyék láb
alól. Bálint ellenvetésére, hogy Bercel talán máris egy egész
apparátust vezet a nyomukban, Kelemen azzal érvelt, hogy ez

csak lehetőség, de ha így volna is, akkor is, mielőtt lefogatják magukat, ideje volna a pusztán szavakkal handabandázó röpcéduláknak valami súlyos nyomatékot adni, s erre semmi sem alkalmasabb, mint az ellenforradalom hírhedt rendőrtisztjének lepuffantása. Bálint egy percig gondolkodott, aztán, mint ha csak arról volna szó, hogy holnap hova mennek vacsorázni, egyszerűen azt mondta:

– Azt hiszem, Kelemen elvtársnak igaza van. Majd valahogy módját ejtem, hogy lelőjem Bercelt.

Kelemen azonban megint más véleményen volt. Ha a mérnyolet nem sikerülne, az a tömegekben csak fokozná az érzést, hogy kilátástalan minden küzdelem, hogy az ellenforradalom sebezhetetlen. – Árvay elvtárs, aki a nap bármely órájában bemehet Bercelhez, sokkal megfelelőbb ember erre – mondotta.

A három ember beszélgetése annak a fatelepnek az őrbódéjában folyt le, ahol Bálint dolgozott. A rosszul megvilágított helyiségben a két ember nem vehette észre, hogy Árvay el-sápad. Nem a gondolattól sápadt el, hogy ölnie kell, s nem is azért, mert a saját életéért szorult össze a szíve. A gondolat, amely megrémítette, az orvul, a lesből való ölés volt. De erejét összeszedve, úgy, ahogy még fülébe csengett a Bálint hangja, akaratlanul még Bálint hangját is utánózva, csendesen mondta:

– Azt hiszem, Kelemennek igaza van.

De a napok múltak, és Árvay nem cselekedett, Bercel pedig mind gyakrabban felbukkant, úgyhogy Árvay két embere egy este azzal jött, hogy most már nincs halasztás, holnapra meg kell történnie. Árvaynak úgy tűnt, hogy különösen Kelemen nézett rá keményen. Míg a szelíd, félszemű Bálint, legkömolyabb beszélgetéseik közben is, nemegyszer egész gyermekien együgyű tréfákat is mondott, melyeken csendesen, de jóízűen, egész szívvel tudott nevetni, addig ez a Kelemen mindig komoly arccal járt, merev homlokkal, szigorúan összeszorított ajkak takarták el sárga fogait, de a mostani, kemény tekintetét Árvay türelmetlen, sőt gyanakvó haragnak érezte vele, a másik világból jött idegen emberrel szemben.

A jól ismert házhoz érve Árvay, életében először, némi irigy-

séggel nézett fel az első emeleti három világos ablakra, csak mikor az ablakfüggönyökön a fel-alá sétáló Bercel tömzsi árnyéka feltűnedezett, szégyellte el magát, mert eszébe jutott Kelemen. Mit szólna az hozzá, ha megtudná, hogy az ő fejében, ha csak egy pillanatra is, de megfordult a gondolat, hogy Bercel, az ellenszenves, szeplős parasztfiú a könnyebbik utat választotta, Bercelnek, az ellenszenves strébernek felesége, lakása van... Bercel maga ment az érkező vendég elé. – Egyelőre – mondta – még ott se tartok, hogy cselédet tarthassak. – Ezt minden alkalommal elmondta, s minden alkalommal ugyanazzal a jovialitással tette hozzá, hogy: – No, de azért nem panaszkodom. – Miközben lesegitette vendége kabátját, akivel szemben, ha hivatalában nem is annyira, de lakásán mindig fenntartotta az egykori zsellérfiúnak a földesúr fia iránti, tisztességtudó modorát, közölte vele, hogy a szalonban vendég van, az árvafalvi zsidó boltos fia, a Grósz, ki most ügyes újságíró, most jött Árvafalváról, egy kis hazai borral kedveskedett neki. – Bízik a karrieremben – beszélt róla azzal a nevetéssel, mely határvonalat húz a házigazda és a szóban forgó zsidó vendég közé. – Nem lehet lerázni. Minduntalan kedveskedik valamivel. Már ki is keresztelkedett. De hát, ugyebár, rajtad kívül, aki állás, hivatal nélkül, csak úgy éled a világod, mindenkinek megvannak a tervei, részemről pedig... Egy újságíró ebben a reklámvilágban mindig hasznára lehet az embernek.

A háziasszonyt, Bercel fiatal feleségét még hazulról, Árvafalváról ismerte. Akkor Ilonkának hívták, az apja, aki afféle falusi parasztkupec volt, gabonafelvásárló, városi üzletemberek ügynöke, kitaníttatta, úrinővé neveltette a lányát, s ha Ilonka, aki ráadásul szép szőke lány volt, a fővárosból szünidőre hazajött, Ábris – már ezért is, de nem csak ezért – kereste a társaságát, és mint valami kiváltságos lényre, úgy tekintett a lányra, aki Budapest csodáiról mesélt, s akinek a ruháján, egész megjelenésén, modorán ott csillogott valami azoknak a csodáknak hamvából, melyek a falun élő úrfiúnak képzeletében Budapestet jelentették. Bercel rekedtes férfinevetéssel ütött Árvay vállára, tréfásan megjegyezve, hogy ne felejtjük rajta szemünket a más feleségén. Ha pedig – folytatta

– asszonyra fáj a foga, mért nem nősül meg? Manapság Árvay Ábris olyan szépet és pénzeset kaphat, hogy maga „Argyilus királyfi” is faképnél hagyná érte Tündér Ilonát minden aranyalmájával.

Árvay érezte, hogy meglehetősen bambán festhet, mert, ahelyett hogy a kedélyes tréfára tréfával vágott volna vissza, csak állt és meredt tovább a fiatal asszonyra. Akaratlanul is a szeméhez kapott, mintha valami torzító fátylat akart volna szeméről letépni; de a szeme előtt nem volt semmi, s mégis, valami kínos káprázatban, a fiatal nő mosolya, mellyel a csipketerítés, borral és csillogó poharakkal terített kis asztalhoz, a szoba sarkába invitálta, megnőtt a szeme előtt, egy nagy grimasszá torzult ez a mosoly, nem a háziasszonyt, a háziasszony karikatúráját látta a szeme, a mosoly széles vigyorban a fülig húzódott, és az elnyomorított arcban, a kis pisze orr fölött, mint két nagy packa, foltosodtak a világos, kék szemek.

De alighogy sikerült Bercelnéről levennie a szemét, tekintete az újságíró divatosan hegyes cipőjén – fényes, fekete lakkcipő volt – akadt meg, s ha el akarta fordítani szemét, hogy elfogulatlanul nézzen körül, akkor kényszerítetten fennakadt szeme az újságíró gondosan elválasztott, sima haján. Közben érezte, hogy Grósz, az újságíró egész idő alatt figyelte őt, és neki a két tisztátlan fényű, de nagyon fényes két szem elháríthatatlan pillantása szenvedést okozott, mintha gúzsba kötné ez a szemtelen, állhatatos figyelem. Szerencsére volt a társaságnak egy negyedik tagja is, egy titkosrendőr, egy kopasz úr, aki nyugodt közönnyel hajtogatta fel egyik poharat a másik után, s Árvay vele próbált könnyed társalgásba feledkezni. De az atlétatermetű kopasz urat, kit Árvay gondolatban vadborjúnak keresztelt, nem volt könnyű rábírní a beszélgetésre. Otromba keze lomhán nyújtózott a kristálypoháron, és a nógató, bökődő kérdések legfeljebb egy-egy lustán eldörmögött szót váltottak ki belőle.

– Kandó úr – faggatta Árvay ernyedetlenül a kopaszt –, ön nagyon ismerős nekem.

– Sokan ismernek – dűnnyögött a nagy darab test –, tizen-nyolc éve szolgálom az államot, de azelőtt is, még képeslapokban is lehetett a fényképemet látni.

– Ugyan, ugyan? – csodálkozott Árvay, és fellélegzett, mert a morózus férfi megélenkült. Árvay látta, hogy sikerült ezt a renyhe agyat életre csiklandoznia, mert Kandó rendkívül felélenkülve adta elő, hogy azelőtt birkózóbajnok volt. Beszélt versenyekről és a különböző fortélyos fogásokról, melyeket veszélyes pillanatokban oly ügyesen alkalmazott, hogy mire ellenfele a meglepetéstől magához tért volna, már le is volt gyűrve. A vacsorákat is, melyek a versenyeket követték, aprólékosan, csodálatos memóriával írta le. Árvay érdeklődő kérdések özönével duzzasztotta Kandó beszélőkedvét. Kandó, hogy minden esetleges kétséget eloszlasson, behajlította karját, és öklével Ábris orra alatt hadonászva felszólított mindenkit, hogy fogják meg, győzödjenek meg izmairól. Fél szemével Bercelre pillantva önérzetesen szólt oda a fiatalasszonynak, hogy nincs oka a férjét féltetni, mert egész ármádiával felér az ő testőre.

Bercelt elfutotta a méreg. Hivatalos ügyekben nem ismert tréfát. Durván, mint ahogy Árvay eddig csak hivatalában halotta, ráripakodott Kandóra, hogy ha részeg, menjen és aludja ki magát, s hogy valaki, aki tizennyolc éve van a rendőrségnél, tudhatná, hogy szolgálati ügyekről hallgatni kell. Bercel az ajtóig kísérte vagy inkább tuszkolta a behemót embert, aki dühös pillantásokat vetve Árvayra végre elhagyta a szobát. Bercel igyekezett visszazökkenni abba a kedélyállapotba, melyet az illem a vendéglátó úriembertől megkíván, rosszkedvűen mentegetőzött, s panaszkodott, hogy milyen nehéz feladat a beosztottakkal való érintkezésben a helyes mértéket megtalálni és betartani. – Adott esetben hasznos és szükséges lehet – magyarázta – a kollegiális közvetlenség, de másrészt ezek az emberek nem ismernek határt, holott elsőrendű szolgálati érdek, hogy a tekintély elvének semmiféle körülmények között nem szabad csorbát szenvednie.

Árvay a fiatalasszonyra nézett fürkészsze, hogy felfedezze saját gondolatainak valami rejtett nyomát, mert ő nevetségesen pöffeszkedőnek találta Bercel nagyképű előadását a szolgálati érdekről. De Bercelné komoly képet öltött, mint egy kis birka, látszott, imponál neki a férje. Valami olyan bámész tisztelet tükröződött az asszonynak férjére emelt arcán, hogy

Árvaynak mosolyognia kellett, s mikor gyorsan körülnézett, aggódva, hogy nem vette-e észre valaki, hogy ő Bercelen nevet, a kis Grósz egyetértően mosolygott rá vissza, valósággal összezenetett titokban vele. Csak egy rövid pillanatig tartott tekintetüknek ez az egyetértő összetalálkozása, Grósz a következő másodpercben már szertartásos komolysággal figyelt arra, amit a fiatalasszony beszélt, és megértően bólogatott minden szavára. Árvaynak a Grósz bosszantóan kutató, tapadó tekintete elől jó bástya volt Kandó, de most megint ki volt szolgáltatva ezeknek az alamuszi, orcátlan szemeknek. Szemétdombon látni néha fényes, fekete páncélú bogarakat, ennek a Grósznak olyan fényű szeme van, mint azoknak a páncélja – verekedett ellene gondolatban Árvay, s az, hogy Grósz, a szemétdombi bogár az előbb kileste s magáévá tette az ő gondolatát, még jobban ellene ingerelte; Grósz részvételtjes tekintete azonban annyi egyetértést és megértést sugárzott a fiatalasszonyra, hogy az egészen megnyitotta szívét, és szabad folyást engedett panaszainak.

– Súlyos hivatal az uramé – sóhajtott – ezekben az időkben. Annyit hallani mindenféle merényletekről, nálunk is, meg másutt is, az újságok is tele vannak velük. Mondtam is Istvánnak, mért nem tiltják meg az újságoknak, hogy az ilyet megírják. Ha már ilyen szörnyűségek megtörténnek, legalább ne írjanak róluk. Bizony, én félttem Istvánt; ne gondolják az urak, hogy ez túlzás, mert csak én tudom, hogy milyen ember ő. Ha valami nehéz ügy akad, azt biztosan külön magának választja. Csak hogy végre legalább annyira gondol magára is, hogy Kandót maga mellé vette. És mindez a sok fáradság, néha napokig alig látom, azért a darab kenyérért.

Bercel, aki Árvay megfigyelése szerint ez este az újságíróra való tekintettel nagy szavakat keresett elő, és igyekezett méltóságát kidomborítani, rántott egyet zubbonyán, és intően szólt közbe:

– És a közérdekért.

– Közérdek! – legyintett a fiatalasszony. – Hálátlan mester-ség ez mégis. Igaz, István mindig azt mondja, hogy az elismerés késhet, de nem múlik, csakhogy én már látni szeretném, ha egy magasabb fizetési osztályban jutnánk hozzá.

– Másrészt – szólalt meg halálos komolyan Grósz, és Árvaynak úgy tetszett, hogy ennek az embernek különös kedvtelése számárfület mutatni szemtől szembe, úgy, hogy azok, akiket kicsúfol, azt higgyék, hogy ő tiszteletteljesen veszi le a kalapját előttük – elégtételül szolgálhat nagyságos asszonynak, hogy a Bercel név máris köztiszttelet tárgya. Bármily nagy is az irigység hatalma, a közvélemény helyes érzékkel méltányolja az ő önfeláldozó szolgálatait. A társadalom ellenségeivel ilyen eréllyel, önzetlenül felvenni a harcot, erre csak szilárd jellemű férfiak képesek, és ezzel nemcsak mi, kik szerencsések vagyunk Bercel rendőrkapitány urat közelebből ismerni, hanem a világ is tisztában van. S ami azt illeti: az erkölcsi sikert nyomon követi az anyagi elismerés.

Míg Grósz beszélt, Bercel kicsit tétovázva, ráncba szedett homlokkal, szótlánul ült és hallgatott. Talán mégis fölmerült benne a gyanú, hogy szemtől szembe csúfot űznek belőle? – kérdezte magától Árvay, de mikor jobban megnézte emberét, látta, hogy nem, ez az ember meg van illetődve, csak zavarban van, mert nem tudja, hogy miként viselkedjen. Alighogy Grósz befejezte mély hangon előadott szónoklatát, csengettek. Árvay már sokszor ült itt esténként, és sokszor megtörtént, hogy az esti órákban is felkeresték Bercelt jelentésekkel. De most ez a csengetés belehasított az idegeibe, s mikor Bercel maga kelt fel ajtót nyitni, Árvay is felemelkedett székeről, és az ablakhoz ment, hogy elrejtse arcát, mely könnyen elárulhatná izgalmát. Hallotta, amint Bercel künn az előszobában ajtót nyit, és hallotta a fiatalasszony hencegő sopánkodását: biztosan megint valami hivatalos ügy. Csak értelmetlen hangfoszlányokat hallott az előszobában folyó, végtelen hosszúnak tűnő tárgyalásokból. Árvay tudta, hogy feltűnően esztelenül viselkedik, s tudta azt is, hogy a szemétdombi bogár ott a kis asztalnál csak színleg zümmög, valójában szakadatlanul őt figyeli. Eszébe jutott, hogy Bercel egyik vállatási módszere égő szivar parazsát nyomni a meztelen húshoz. Annak az újságírónak a két szemét úgy érezte a hátán, mintha ilyen égő parazsat szegeznének neki. Csak hogy féloldalt fordulhasson, hevesen húzta félre a függönyt az ablakról, s hátát az ablakdeszkának vetve, arcát az ablaküveghez szorítva

kimeredt az utcára. A tulsó oldalon, az utcai lámpa alatt Kelemen állt. Amint a függöny szétnyílt, elhúzódott a lámpa mellől, de Árvay ráismert. Kelemen azért állt ott, hogy szükség esetén, ha tán menekülésre kerül sor, Árvaynak segítségére siethessen. De Árvay csak arra gondolt, hogy Kelemen bizalmatlan, s azért jött ide, hogy őt szemmel tartsa. S nincs igaza, ha bizalmatlan? – sújtott le rá a kérdés, s aztán, megtántorodva, hirtelen teljes bizonyossággal tudta: ő elkésett, s ami most kinn, itt az előszobában történik, az az ő késedelmeskedésének a termése.

Nem fordította el fejét az ablaktól, mikor Bercel visszajött Kandóval, csak hallotta, Kandó ásít, s távozás előtt még egy pohár bort felhajtva felfrissülten dörmögi:

– Nő, most megyek. Ha fókabőrük volna is, reggelre mindent kiszedek belőlük.

Hallotta, amint Bercel sürgetve taszigálja előre „testőrét”, hallotta, hogy miután elhagyják a szobát, az előszobában újból élénk, sokhangú beszélgetés kezdődik. Még utasításokat ad – gondolta Árvay –, Kelemen még szabadon van. De meddig? Kiket foghattak el eddig? S aztán, mintha egy malomkő hullna csupasz vállára, úgy zuhant rá egy gondolat: elfognak majd mindenkit, csak őt nem. A kevesek, kik név szerint tudnak róla, nem fogják elárulni, mert azoknak számára ő a zászló, a vezér, ő, Árvay, aki mindüknek árulója lett.

– Tetszik látni, milyen az én uram, szegény. Se éjjele, se nappala – bűgött föl a szoba sarkából az asszony hangja. Árvay megfordult, megbámulta ezt a feleséget, aztán hangos nevetéssel elindult az őt meglepetten s kissé sértődötten néző háziasszony felé. Grósz kíváncsi, ijedt szeme csak pillanatra akasztotta meg, féktelenül beszélt, időnként hadarva, mint aki fél, hogy nem lesz ideje végig elmondani, ami a szívéen fekszik.

– Bocsásson meg, de az jutott eszembe – kezdte, s még mindig annyira nevetve, hogy nehezen lehetett szavát érteni –, a hadifogságomban történt: volt egy buta, komisz káplár ott, a felesége is vele. A káplárra volt bízva, hogy a foglyok közt rendet tartson. Egyszer az emberek, mert nagyon éhesek voltak, csajkáikkal, mikor ebédkiosztás volt, rendetlenül tolongtak az üst körül. A káplár ezen megdühödött, és találom-

ra kiemelt a tömegből egy népfölkelőt, egy nagy bajszú magyart. A hajánál fogva cibálta, vágta oda a folyosó kövére, aztán a hasára ugrott, rátérdelt, orrát, fejét, ahol érte, öklével ütötte, és üvöltött, káromkodott. Néha a káplár közben kiszuszogta magát, ilyenkor az áldozat, abban a hiszemben, hogy a vadállat már belefáradt és abbahagyja, megpróbált feltápáskodni. Erre az újra dühbe jött, mellbe vágta, hogy az az ember újra hanyatt esett, és kezdte előlről. A népfölkelőnk már rég ájultan feküdt, mikor végre a káplár csakugyan kifáradt, és ottahagyta áldozatát. A káplár felesége, ki az egészet végignézte, fejét csóválva, szemrehányóan sóhajtott mifelénk: „Mindig felizgatják a szegény uramat.”

Az előszoba ajtaja becsukódott, s Bercel elégedettségtől ragyogó arccal tért vissza a szobába, annyira elégedett volt, hogy észre sem vette, milyen kínos zavarban néz felesége hol rá, hol Grószra.

– Erős ez az árvafalvi bor, kicsit fejébe szállt Árvay úrnak – mosolygott Grósz a fiatalasszonyra, aki még mindig tanács-talanul forgolódott székén, s egyetlen lehetséges magyarázatul arra, hogy a példás modorú Árvay ilyen történetet mesélhetett neki, szívesen elfogadta a Grósz mentességét. De nem hitte, hogy csak az árvafalvi bor a hibás, és férje elégült és Árvay még mindig dült arcát nézve különös nyugtalanság fogta el. Grósz azonban az első alkalmas pillanatban rosszálló, szigorú tekintetet vetett Árvayra, mint ahogy meglett ember szokott némán rendre inteni valami oktalan szeleburdit. Bercel pedig saját ügyeivel elfoglalva fel-alá járt, és a foga közt morgta, hogy talán mégis jobb lett volna, ha ő is elmegy Kandóval. Néha egy-egy szórakozott pillantással megállt, úgy nézte feleségét és vendégeit, végül leült ő is a kis asztalhoz, de ez esetben láthatóan nehezebbre esett, hogy nem beszélhet arról, aminek örül.

– Érdekes riportja lesz, Grósz úr, de türelem, türelem, a türelem rózsát terem – szólt önelégült titokzatossággal. Grósz a bejelentést tiszteletteljes mosollyal vette tudomásul, s olyan tekintettel, mely még egy zsidó újságíró szeméből is hízelgett Bercelnek.

Árvay pedig arra gondolt, hogy lehetett volna úgy is, hogy

csak ő van börtönben, a többiek pedig szabadon. Lehetett volna, ha ő nem késik el. Most fordítva van. Talán már csak ő van szabadon. Grósz az asztalnál különböző árvaalvi ismerőseik ügyes-bajos dolgairól beszélt, s Bercel nem győzött csodálkozni, hogy Árvay milyen tájékozatlan egykori ismerőseik élete felől. Az asszony azonban egész idő alatt rá se nézett Árvayra, s most kezét nyújtotta Grósznak, mondván, hogy fáradt és visszavonul. Bercel előbb megtöltötte a poharakat, és ahogy Árvay koccintásra emelte poharát, zsebében megmozdult a revolver. Bercel belekarolt az asszonyba, hogy szobájába kísérje: társaságban szerette az ilyen szertartásos gesztusokat. Mért kísérné, ha nem azért, hogy eldicsekedjen – gondolta Árvay, és kigombolta revolverzsebéét. Elkésett, igaz, de most már minden céltől függetlenül, maga miatt meg kell tennie. Valami olyan mérhetetlen gyűlöletet, utálatot érzett, hogy minden habozás nélkül el tudta volna vetni magától az életet. Amint Bercel visszatért, Árvay felállt, fáradságára hivatkozott, amiért már haza akar menni.

– Grósz úr, legalább ön marad még? – kérdezte Bercel, miután hiába marasztalta Ábrist.

Árvaynak megint rá kellett néznie az ellenszenves újságíróra, aki hosszan, összehúzott szemhéja alól nézett rá vissza, nézte Árvayt, mint aki kérdi: hagyjalak, vagy ne hagyjalak? Alig tett azonban Bercellel pár lépést az előszoba felé, Grósz hirtelen elhatározással felpattant, és utánuk szólt:

– Eh! Megyek én is.

Bercel az előszobában villanyt gyújtott, közben pedig Grósz szorosán Ábris jobb oldala mellé állt. Bercel, miközben vendégeinek korai távozása fölött sajnálkozott, a fogashoz ment a kabátokért. Grósz azonban belekapaszkodott Árvay karjába, úgy tett, mintha az erős árvaalvi bor bizonytalanná tenné lába alatt a földet. Bercel egy oldalpillantást vetve Grószra rámosolygott Ábrisra, és Ábris megértette, hogy ez a mosoly két úr között váltódik, neki szól, és a Grósz bőrére, a zsidóéra megy, aki nem bírja a bort. Számára azonban nem volt kétséges, hogy Grósz nem azért vette karjára mindkettőjük felöltőjét, s nem azért csimpaszkodik a jobb karjába, amiért Bercel gondolja.

Még forgott mögöttük a kapuzárban a házmester kulcsa, mikor Árvay kitépve karját a kis ember kezéből, fogcsikorgatva állt meg, s a dühtől percekig nem jutott szóhoz. Igazából önmagát szerette volna agyontiporni: ki tudja, még mindig mennyi mindent menthetett volna meg? S ha semmit sem menthetett is volna már, bizonyos az, hogy ha ez a tapadós szemű, szemétdombi bogár nem esik neki oly meglepően az ő karjának, lehetne szégyentelen arccal, ha hibás is, de méltó bajtárs, a többiekkel együtt, kiken ebben a percben talán az otromba Kandó cipője sarka táncol.

Grósz felvette magára felöltőjét, s odanyújtotta Árvaynak a magáét. Árvay gépiesen bújt be felöltőjébe. Grósz figyelmeztette, hogy oktalanság volna a köztük fennforgó nézeteltérést épp a rendőrkapitány lakása előtt tisztázni, s türelmetlenül fogta meg Árvay kabátjának bő ujjá végét, s úgy ment vele előre. Mikor a világos körútra értek, Grósz zsebébe süllyesztette kezét, és csendesen a következőképp szólt:

– Korunk nyugtalan napjaiban két jól öltözött úriember ezen a hajnali órákban is forgalmas körúton kevésbé feltűnő, még ha élénkebb beszélgetésbe mélyednek is, mint ha kihalt mellékutcákban toporzékol az egyik. Ezt önnek jobban kellene tudnia, mint nekem. Saját személyem miatt nincs okom óvatosságra, mert én mindenkor hivatásszerűen egy véleményen vagyok az uralkodó közvéleménnyel. Tisztán önnek érdeke, hogy türtőztesse magát, és barátságtalan mondanivalóit lehetőleg úgy közölje, hogy illetékesek figyelmét ne vonja magára.

– Azt hiszi, hogy Bercekné vagyok, s nekem is szavalhat? – támadt rá Árvay. – Mit lesett, bámult, figyelt engem egész este? Nem látta, hogy első perctől fogva kiállhatatlannak találtam? Hogy merte lefogni a karomat?

– Köszönöm rendkívüli bizalmát – felelt Grósz oly higgadtan, hogy a másik ezt gúnynak érezte. – Ön, igen helyesen, jó ösztönnel, noha mélyen utál, nem is számol a lehetőséggel, hogy én a legközelebbi rendőrnek átadhatnám. S noha mélyen utál – nem különös ez? –, valahol biztos bennem. Ugye csodálkozik? Azért ne álljon meg, két jól öltözött úr, menjünk csak. Csakugyan nem fogom elárulni. Nekem Hekuba az egész.

Azonban érdemes azon elgondolkodni, hogy honnan olyan biztos bennem. Hm, mit gondol? Hát, tudja mit, megmondom én. Érti, hogy ha különböző konklúziókhoz jutottunk is, vannak közös tudomásaink; lényeges tudomásaink közösek, rokonok vagyunk. Mi ketten azonkívül két okos ember vagyunk, akiknek buták között könnyű – már a kontraszt folytán is – egymásra ismerni. No nem, semmi érdekem, hogy sértegessem, rokonság még nem jelent egyformaságot. Én aljas, elvtelen újságíró vagyok, önnek meg – ha emlékezetem, s különösen megfigyelőképességem, melyre sokat adok, ez esetben nem hagyott cserben – ideái, harcai vannak, s képessége, hogy önzetlenül szenvedjen. A rokonságot mégis tartania kell velem, ez nem akarátán múlik, így van ez a tények kipróbált erejénél fogva. És, végül is, adassék meg az ideáloknak ami az ideáloké, de a császárnak is, ami a császáré; mi volna hatalmasabb erő a tények erejénél? Szóval tudomásul kell vennie, sőt első pillanattól fogva tudomásul is vette a rokonságot.

Árvey nagyokat lépve, szótlánul ment, s mellette vagy inkább utána a kis ember az időnként elfulladó hangjával.

– Nem fontos, hogy nem találja megtiszteltetésnek ezt a rokonságot – folytatta Grósz. – Fontos, hogy ön is érzi, bár még most is ellene szegül. De nézze, ahogy vannak emberek, akik oly távol állnak tőlünk, hogy csak társalogunk lehet velük, vannak emberek, akik között a társalgás – a közlésnek ez a közlés külsőségeire redukált formája – lehetetlen. Mi, ha egymással beszélünk, akkor nem köntörfalazunk. Látja, mi különböző emberek vagyunk, olyan különbözők, hogy feltétlenül érdekelnünk kell egymást. Például egész biztosan tudom, hogy ön nem gondolkodott olyan dolgokon, mint én: bűnön, halálon, Istenen; nem is igen tudna ezekről a dolgokról valami nézetet előadni, ön nem elmélkedett, hanem született úri fajta, mindig tette készen, önmaga iránti kétség nélkül, egyszerűen indulatokkal, érzésekkel reagált arra, amit látott vagy hallott. Ezen az úton azonban ugyanazokkal a kérdésekkel szembesült, melyekkel én hálok és kelek. Szóval bizonyos dolgok, melyek úgy általában a mellékes miegymások közé számítanak, némely ember számára mindennél nagyobb

jelentőséget kapnak az életben, s higgye el, vannak gondolatok, melyeknek a végiggondolásához kell annyi bátorság – ha másfajta is, de bátorság –, mint egy vitézségi érem megszerzéséhez. Persze ezt a zsidó mondja, aki a háborúban tétovább legény, mint az elmélkedések rafináltságaiban... De azért igaz.

Árvaynak zúgott a feje, önvád, szégyen, aggodalom gyötörte, s kísérője, ki tolakodó bőbeszédűségével csak növelte ellenszenvét, mégis arra tudta kényszeríteni, hogy figyeljen rá, mert volt a hangjában valami lelkendező vibrálás, egy időnként szinte nőies remegés. Árvaynak oda kellett hallgatnia, bár fél lépéssel mindig előtte járt kísérőjének.

– Én például – beszélt az tovább – ilyeneket gondoltam: *anno dazumal* Isten tükröt akart, melyben önmagát nézheti, és ez okból teremtette meg az embert. Afféle reduplikációnak szánta. Mért ne tette volna? Nem tanultuk az iskolában is, hogy írva van: látta, hogy jó? Jó a paradicsom, a víz, az ég, a föld etc. etc. Direkt idillikusan kezdődött az egész, vagy nem? De amilyen jól kezdődött, olyan kolosszális blamázzsal végződött, és ami a legfontosabb, *véletlenül* következett be a katasztrófa. Ebben teljesen egyetértek a bibliai történettel, ahol szintén, mint emlékszik rá, meglepetés érte az Atyaistent. Képzelve el, hogy Bercel rendőrkapitány úr és neje, vagy, mit Bercelék, akár én vagy ön belenézhetnének egy tükörbe, mely szemünkbe ordítaná, hogy kívül-belül valójában hogy nézünk ki. Nem gondolja, hogy ebbe bele kellene egy kicsit örülni? S látja, az én gyanúm az, hogy valami ilyen történt azzal a teremő értelemmel is, mely ezt az egész vacak világegyetemet az emberrel kifundálta. Mert, engedelmet, még olyan körültekintő úr számára is, mint a szóban forgó személyiség, vakmerőség tükröt teremteni, s hozzá még bele is nézni. Komikus, hogy valaki egy egész világot kiagyal, mint a mérnök, aki a Lánchidat megépítette, és elfeledkezik a hidat őrző kőoroszlánok nyelvéről – elfeledkezik egy incifinci mellékkörülményről. Mikor egy suszterinas észrevette a mérnök mulasztását – jé, mondta a bámulók között megállva, az oroszlának nincs nyelve –, a mérnök szégyenletében beleugorhatott a Dunába. De Isten? Neki a nagy tenger is csak egy gyűszűnyi víz. Be-

lenézett az ő tükrébe, s látva az embert, az ő tükörképét, megpillantotta az esztelennek, a véletlennek, a hiábavalónak valóságát, mindenesetre eleget láthatott ahhoz, hogy kibillenjen a „látta, hogy jó” felséges önelégültségéből. Ettől fogva az embernek Bercel agyvelejével kell rendelkeznie, s az ő lelki érzékenysége kell hozzá, hogy önelégült lehessen. De mit bánom én Bercelt?! Az aranjúezi szép napok idilljének vége szakadt, mert a teremtéssel együtt az esztelen véletlen is besurrant az élet sorsintézői sorába. De a rokonságról akartam beszélni. Bercel, látja... őneki megvan a pályája, és minden jótét lélek dicséri az Urat, s igyekszik a magasabb fizetési osztályba, s közben kellemesen éli ki fejlett szadista hajlamait. Neki minden más afféle miegymás, ahogy a józan izraeliták mondják: smonca. De ön, illetve mi ketten, két rokon, ma is érezzük azt a nagy egyensúlyvesztést, mely akkor – Isten számára pár pillanat előtt – esett meg itt. És ezért vagyunk okosabbak, mint mások, és ostobábbak is. Utóbbit például értem az ön szándékára, hogy Bercelt lepuffantsa.

Árvey figyelmesen hallgatta, de aztán bosszúsan kapott észbe, és kiáltott fel:

– Mit bánom én most ezt az egész zagyva mitológiát!

Most Grósz hallgatott, és a két ember szótlánul járt, mind-egyik magába mélyedve, fel se pillantva az utcán. Magának is váratlanul szólalt meg Árvey, akire a számára szokatlan beszélgetés épp ebben a feldúlt állapotában sajátságos vonzást gyakorolt, úgyannyira, hogy időnként elfeledkezett arról, hogy mily ellenszenves neki, aki beszél hozzá.

– Hogy lehet akkor majd megint egyensúly? – kérdezte elgondolkodva, s olyan hangon, mint amilyennel a fiatalabb testvér fordul az okosabb öreghez.

Már nem sietett előre, lépést tartva ment Grósz mellett, aki még mindig elgondolkodva hallgatott. És ekkor, amint így, békésen, csendben haladtak egy darabig egymás mellett, s a már elcsendesedett körúton csak lábaik visszhangzó kopogása kísérte őket, Árvey – felháborodva azon, hogy milyen egyetértésben hallgat együtt ezzel az emberrel – hirtelen szembefordult vele, és rákiáltott:

– Mért tette, hogy merte megfogni a karomat?

Grósz meg se rezzent, egykedvűen ment tovább, s csak idő múlva felelt, de nem az utóbbi kérdésre.

– Épp az egyensúly kérdéséből következnek a különböző konzekvenciák – kezdett beszélni, míg Árvay szavába nem vágott:

– Arra feleljen, hogy merte megfogni a karomat?

– Majd arra is válaszolok – felelte Grósz, nem türelmetlenül, csak hangjában némi fáradtsággal –, de, engedelmével, hadd folytassam előbb. Tudni nem tudom, hogy lesz-e egyszer megint egyensúly, de tudom azt, hogy minden az esztelen véletlenül múlik. Hát nem reménytelen akkor minden? Látja, épp az én őseim voltak azok, akik kitalálták, hogy minden isteni terv mellett egy becsúszó hiba döntött szerencsétlenségbe minden valaha elkövetkező embert. És ebben benne van a felismerés, hogy minden ésszerűtlen. Ön úgy tesz, mint aki hisz. Szeretné bedobni szívét a tüzes serpenyőbe, hogy a mérleg helyrebillenjen. Hogy mért akadályoztam meg ebben? Önnek igaza van abban, hogy ez tisztán az ön ügye, és nekem semmi közöm hozzá. Mindig voltak, s valószínűleg lesznek is emberek, kiknek szükségük van arra, hogy ilyen nagy gesztusokban éljenek, bár a néhány ezer év, mióta ez az élet tart, meggyőzhetné őket, hogy nem érdemes. Végeredményben azonban nem tulajdonítok különösebb jelentőséget a nagy szíveknek. A végén többé-kevésbé mindenki belefulladás a mocsárba, s gusztus dolga, hogy valaki előbb még össze is akarja égetni magát.

Grósz barátságos nevetésre fakadt, úgy folytatta:

– Tudja, ha valaki színpadon játssza oly rosszul a szerepét, mint maga odafenn Berceknél, azt kifütyülik. Hihetetlenül közvetlen volt az este, kedves uram. Bizonyos ügyetlenség azonban hozzátartozik a nagy szívek természetéhez. Én mindenestre különösebb intuíció nélkül is könnyen áttekinthetem az egész helyzetet. Még mielőtt csengettek, már sokat sejtettem. Mikor pedig ön Bercellel az előszobába kísértette magát, miután előbb revolverzsebét kigombolta, körülbelül a következőket gondoltam: „Ez az ügyetlen fiatalember tegyen, amit akar, semmi közöm hozzá, Bercel pedig még kevésbé érdekel. S ha szerencsés véletlen folytán holnap a Ber-

cel ellen elkövetett szenzációs merényletről mint szemtanú számolhatnék be, izgalmas, alcímekkel teletűzdelt, részletes, mint mondani szokták, színes riportban! „S már készen megfogalmazva bizsergett fejemben egy-egy tüneményes részleteírás, melyben kellő módon a Bercelhez való bizalmas jó barátságom is szerényen, de észrevehetően fel volna tüntetve. A bökkenő azonban ott volt, gondolja végig: az összes külső körülmények, tekintve, hogy nekem személyesen is okozott némi kellemetlenséget az ellenforradalom, bűnrészességem mellett szólnának. A mai uralkodó hangulatban az a kis keresztvíz, amivel meglocsoltak, aligha mentene meg attól, hogy valami álnok zsidó forradalmárt ne lássanak bennem. S mivel, ellentétben a nagy szívekkel, semmi kedvem se volt egy justizmord szenvedő hőségévé avanszálni...

Utcakereszteződéshez értek. Árvay már nem volt dühös, csak valami végtelen utálatérzés gyötörte, mintha bepiszkította volna magát valami rondasággal, amiért ennyi ideig hallgatta ezt a visszautasító, csúf embert. Megállt, ránézett kísérőjére, és hogy annak még lehelete se érje, fejét visszavetve szólt le a kis emberhez:

– Szemét.

De mikor az erre a szóra valami különös, fázós mosollyal emelte rá egyébként nyugodt arcát, ez a szemérmetlen, vastag bőrű nyugalom oly érthetetlen volt a számára, akit még sokkal enyhébben se mert senki megsérteni, hogy felbőszült, s ordítva ismételte:

– Nem hallotta, szemét, azt mondtam magának, hogy maga szemét!

Grósz most se szólt semmit, nem is mozdult, Árvay pedig erre megfordult, s nagy lendülettel, majdnem futva igyekezett elhagyni kísérőjét. De ebben a pillanatban haladt arra egy teherautó, melynek a sofőrje már háromszor tülkölt, és Árvay felindulásában biztos nekimegy, ha Grósz nem kiált rá, s nem rántja vissza kabátja ujjánál fogva. – Ez nem is ember, ez valami morális kísértet – villant meg Árvay elboruló agyában, s tán enged is a kívánságnak, hogy ott mindjárt rávesse magát, ha abban a pillanatban nem téríti észhez egy ismerős, öblös hang.

Kandó hangja csapott le rájuk a teherautóról, hatalmasan és szívélyesen:

– Jó reggelt, urak!

Csak akkor vette észre, hogy már világosodik, és akkor egy pillanatra megláthatta a nyitott teherautó utasait is a szűrületben. Kandón kívül a Bercel szobájából ismerős detektívek és egymáshoz kötözött s megkötözött kezű munkások zsúfolódtak össze rajta. De az autó már eltűnt a szeme elől; bámészan állt, aztán egy lépést tett, mintha utána akarna szaladni, közben felrémllett előtte, hogy a munkások között ott állt a hajlott hátú, félszemű Bálint is, sőt mintha rá is mosolygott volna titokban, igen, biztos megismerte, s örült annak, hogy őt szabadon látja... Grósz tapadón kíváncsi szeme volt az első, amit meglátott, s erre egész kétségbeesése az öklébe szorult, s le is üt vele a nála két fejjel alacsonyabb emberre, ha az idejekorán el nem ugrik.

– Tisztelt uram, térjen észre, s hagyja abba a dühöngést – emelte fel ekkor hangját szigorúan s keményen a megtámadott. – Végre is rákényszerít, hogy egy, az ön számára kellemetlen körülményre figyelmeztessem; én csak megfogtam a karját, attól ugyan még tehetett volna, amit akar. Magán, csakis magán múlt, hogy az én egyetlen erőteljes mozdulattal lerázható kezem a maga karját megbénította.

Árvey ökölbe szorult keze ernyedten nyílt szét, s oly erőtlenné vált, hogy gondolata, mint fecsegő vénemberekkel történik, mindjárt hangos szóban hagyta el.

– Igaza van. Én még magát se vethetem meg. Maga nem látott akasztásokat, nem látott rendőrségi szobákat, maga nem tett fogadalmat akasztófák és börtönök ellen.

Megadón várta, hogy Grósz most, fölülkerekedve, még jobban meg fogja őt alázni, mint amennyire ő máris megalázta magát.

– Hogy én mit láttam és mit nem, azt maga nem tudhatja – szólalt meg torkát reszelve a másik. – Maga azonban okosan tenné, ha az adott körülmények között nem menne lakására, hanem búvóhely után nézne.

Árvey feje súlyos teherként csüggött alá, semmit se szólt, fel se nézett, csak indult a lakása felé. A másik mellette maradt,

és a hajnali, őszi eső a nyakukba csöpögött, mert mind a ketten elfelejtették feltérni felöltőjük gallérját. A körutat maguk mögött hagyták. A kijebbi eső utcákon a munkások már nagy csoportokban öntötték el az utat, mentek hosszú sorokban a munkahelyükre. Az álmából felvert embernek arcán mindig jelen van bizonyos szomorú ködszerűség, de így, tömegben látva azokat, kik mint láthatatlan kötelekkel távoli hajóhoz kötözött vontatók, némán mennek az áztató őszi hajnal permetezésében, Árvayra az álmos arcok s a néma emberek szomorúsága kiáltó számonkérésként hatott; egy-egy munkás sanda szemmel nézett rájuk, mint hajnalban hazatérő úri lumpokra, s Árvay most érezte, hogy ő kívül maradt a szenvedő, a gúzsba kötött milliók körén, néző maradt, nem lett a mindenki testvére, s hallja és érti a kiáltó számonkérést, de nem tud mit felelni. Néha-néha elcsodálkozva, de erőtlenül összefolyó gondolatokkal tűnődött el azon, hogy mért marad árnyaként mellette ez az ember, s karja támaszt keresőn, önkéntelenül kulcsolódott Grószba, s mikor észrevette, hogy karja ott van a másikéban, ezt furcsának találta, de azért nem húzta ki, pedig meg kellett hajolnia, hogy belekarolhasson a kis Grószba. Így mentek fel még Árvay lakásába is. Grósz nem helyeselte, hogy ide mennek, de mikor ott voltak, megmondta, hogy nincs meglepődve, tudta, hogy Árvay nem akar majd bújni vagy szökni. De meglepődött, mikor Árvay kijelentette, hogy órá úgyse gyanakszik senki, holott Grósz szerint Bercel csak azért várt még, mert arra számít, hogy Árvay, ki Bercel szemében csak egy züllött dzsentrí, a letartóztatások közben fejét vesztí, és ilyen módon magával együtt kezére juttat néhány újabb cinkostársat.

– De hiszen ha biztos ebben – állt meg Árvay félig lehúzott kabátjával a szobában –, ha figyelnek, akkor értem is jöhetnek... Hát mért nem megy?

– Inkonzekvenciából – felelt egykedvűen Grósz. – Úgy látszik, rossz éjszakája volt – mutatott a gyűrött ágyra, mely meg se volt vetve, de a takaróján meglátszott, hogy így hempergett rajta valaki. Mintha Grósz hangjában megint valami csúfolkodó gúny rezgett volna; Árvay pillanatig elgondolkodva nézte, de akkor az utcáról a szirénák hangja jelezte, hogy a munka

napja megkezdődik. Árvay leült, két karját az asztalra dobta, aztán fejét rá a karjaira. Grósz izgett-mozgott.

– Hallja, legalább így, ruhástul dőljön le – szólalt meg végre, miután előbb idegesen reszelte torkát. Árvay engedelmesen felkelt, s hanyatt feküdt az ágyon.

– Maga se aludt – mondta neki, anélkül hogy ránézett volna –, helyet csinálók – és már arrébb is húzódott; de Grósz az ágy legszélére, Árvay lábához ült.

– Maga nem hiszi, hogy magára gyanakodnak? – kezdte Grósz. – Három napja minden este magára vártam Bercelnél. Úgy történt, hogy meglátogattam Bercelt, és érdeklődtem, hogy hol adhatnék át magának egy levelet, mert otthon a címét sem tudják. Bercel ez alkalommal bizalmasan megbízott, hogy igyekezzem a maga közelébe férkőzni, és ha valami érdekeset megtudnék, jelentsem neki. Nem is csodálkozott rajta, hogy vállalkoztam rá.

– Mért vállalkozott rá? – kérdezte Árvay fáradt érdeklődéssel, mintha valami harmadik személyről volna szó.

– Véletlen körülmények – nevetett Grósz. – Épp Árvafalváról jöttem... De én is többre vállalkoztam, mint amennyit bírok.

– Maga is? De vegyen magára valamit, hiszen reszket.

Grósz azonban kérdezgetni kezdett.

– Ugye, ha Bercelt megöli, akkor ma nem hurcolnak be annyi embert?

– Ha három nap előtt, vagy még előbb. De tegnap... tegnap talán úgysis későn lett volna.

– Maga, ugye, nem fél? – kérdezte tovább, és a szeme még fényesebb lett, de Árvaynak most ez sem volt olyan kellemetlen, és felelt a kérdésre: nem fél. Grósz fogai azonban összeösszeverődtek, ami azért is különös volt, mert hiszen nem volt oly hideg a szobában.

– Mindjárt gondoltam, hogy nem fél. De egy szalmaszálban is megbotlik a kegyes – mondta. – Egyszerre kibújik az úriember. Orvul embert ölni, hiába... Aztán megint, ugyancsak úri becsületből, noha már semmi haszna se lett volna, mégis; de mégse ment, ha az ember úriember, magyarul... Inkább áruló lett.

Árvayt halottas közömbösségében is túsúrasként érte az úriember szó, úgyhogy felszisszent rá, de Grósz most gyorsan beszélt, mintha féltené az időt.

– Emlékszik még az apámra, Árvay úr? A Grósz fűszeres, ott a templom utca sarkán? Apropó, levelem van az ön számára, tessék, Árvafalváról hoztam. Mért nem olvassa el, csak így zsebre teszi? Mindegy. Emlékszik, szóval, az apámra? Egy időben még járt is hozzánk Árvay úr, én még lelkem mélyén büszke is voltam erre az előkelő barátságra, kicsit gyerekes és nyomorék zsidó, lelkem mélyén, persze. Kedves, öreg bácsi volt az apám, ugye? Mi pedig mind a ketten gyerekek voltunk, de úgy tettünk, mintha borotvált képű felnőttek lennénk: ön azt mondta nekem, Grósz úr, mivelhogy én önt Árvay úrnak szólítottam, s nem mondtuk egymásnak a viláért sem, hogy maga, hanem mindig csak, hogy ön.

– Könyveket kaptam kölcsön, maga volt az idősebb és okosabb – emlékezett vissza Árvay.

– És maga is adott nekem könyveket kölcsön.

– Nem – ellenkezett Árvay –, ló, hintó, bicikli, minden volt minálunk, de könyv... csak a Tolnai Világlapjának zöld kötéses ajándékkönyvei voltak meg és a díszkötéses, zárt üvegszekrényben tartott magyar remekírók. Úgy emlékszem, hogy magának egész könyvtára volt.

– De egyszer kaptam egy verseskönyvet, az a legfontosabb, s maga hozta. Emlékszik? Biztos már nem emlékszik. Akkoriban rajongtam a versekért. Egész Árvafalván csak én, és kicsit maga velem. Azt a bizonyos verseskönyvet Ilonka hozta Pestről.

– Ilonka?

– Bercelné, bizony – nevetett Grósz, mint akit a hideg lel. – És maga leült nálunk, este volt, és felolvasta a verseket. Az apám is ott ült, és hallgatta. Már üzletzárás után volt.

„*Ha éjszakába szekér vágat,
Mindig az elítéltet viszik*”...

Grósz hirtelen elhallgatott, várakozásteljesen meredt Árvayra.

– „*És az én fényes szemeim látnak*” – folytatta a verset Árvay.

Grósz felkiáltott afölötti örömeiben, hogy Árvay is emlékezett, és megint átvette a szót.

– Az öreg, tán erre is emlékszik, nem tudott jól magyarul. Kérdezte, mi az, hogy „elítelt”. Ön felvilágosította, és az öreg nevetett, hogy micsoda bolondság. Tudja, a zsidók szeretnek vitatkozni, s az öreg vitatkozott. Azt mondta, hogy a szekerek kukoricát, szénát vagy más efféle hasznos dolgot szoktak vinni. Minden évben, ha egyszer előfordul, hogy valamely nagy betyár „verbrecher”-t akasztanak, de hogy lehet ilyenekről verset írni. És nem lehetett vele a verset megértetni, emlékszem, én kicsit szégyelltem is magam az öreg miatt maga előtt. Pár nap előtt pedig az apám temetéséről érkeztem, viszont az ön nővére Cserép főhadnagy úr menyasszonya. Ön nem is tudta? Igen, Cserép főhadnagy menyasszonya. Nem tudta?

Grósz meg-megránduló arca ekkor úgy elváltozott, hogy Árvay gyorsan felkönyökölt.

– Tudja, hogy odahaza még a címemet se tudták – felelt szemét percre se véve le az ijesztően izgatottá vált arcáról. – Nemigen kapok Árvafalváról híreket.

– Hát akkor olvassa el a levelet. Ott voltam önöknél. A kedves özvegy édesanyja írta. Nagyon kedves volt hozzám. Nagyon jól van; anyagilag is jobban megy most nekik. És a kedves nővére is... Olvassa el.

Grósz türelmetlen sürgetésére Árvay elővette és kibontotta a levelet, s míg szeme szórakozottan botorkált a betűsorokon, Grósz beszélt ismét.

– Csak olvassa, no de olvassa már! Cserép főhadnagy úr is aláírta. Tudniillik épp ott volt ő is, mikor vizitálni jöttem. Ő is kedves volt hozzám. Mért ne lenne ő kedves?

„Jól volnánk – olvasta a levelet közben Árvay – sajnos, kedves Margitkánk még mindig nem akadt megfelelő kérőre. De Olga menyasszony... főhadnagy, reméljük... jól tennéd, kedves, ha te is megpróbálnád ténylegesíttetni magad. Cserép főhadnagy úr is azt mondja, hogy most megint a katonatiszteké a jövő... Istentől jó egészséget... Aggódó anyád.”

Grósz jobb karjára könyökölve hajolt előre, s bal kezével bökődve a levél papírját, hevesen unszolta Árvayt.

– Az utóiratot... Láttam, Cserép főhadnagy úr utóiratot írt hozzá, azt olvassa, de hangosan.

– „Csapj fel, öcsém, katonának, írja a költő, és ajánlja ismeretlenül is szerető jóvendőbeli sógorod, Cserép fhdgy.” – olvasta engedékenyen, fennhangon Arvay, de aztán a levelet félredobva felkelt az ágyról; ez az ember itt mellette, csak rá kellett néznie, beteg volt, aki gondozásra szorul.

– Várjon – mondta Grósznak, miközben teavizet tett fel a gyorsforralóra –, előbb igyon egy csésze teát, és aztán beszéljünk tovább, s beszélje majd el, hogy mért izgatja annyira épp ennek a Cserép főhadnagynak a személye.

– No, no, tudok én nyugodt is lenni – szólt bocsánatkérően a kis Grósz. Majd csendesen, mesemondó hangon újra beszédbe kezdett, de beszéd közben magához szorított karjaival természetellenesen, mozdulatlan testtel ült, mint aki lélegzetét visszafojtja.

– Grósz Izsák árva falvi fűszerkereskedő olyan közönséges, mindennapi kis zsidó grejzleros volt, mint amilyen ezer meg százezer van, de énnekem az apám volt, s ez minálunk zsidóknál nagy súllyal esik a latba. Ez a Grósz Izsák negyven éven keresztül szolgálta az ő urát, a pénzt. Éjjel-nappal, mint mondani szokták. És az ő ura kegyes volt hozzá, és Grósz Izsák szerencsés volt, mert egyetlen gyermekének minden kívánságát teljesíthette, és a feleségét mind gyakrabban megörvendtethette egy-egy új lakberendezési tárggyal. Közben áldotta Adonájt a jótéteményekért, és akkor is hú maradt a zsidó istenhez, mikor anyám, az élettársa meghalt. Az anyám halálos beteg volt, de az öreg péntek este bement a szobájába – mint tudni tetszik, ő volt az egyetlen zsidó a községben –, és imádkozott. Én akkor még csak nyolcéves voltam, és ott ültem az anyám ágyánál. Egyszerre láttam, hogy anyám rosszul lesz, de összeszorítottam ajkamat, ülve maradtam, mert mindig úgy volt, hogy péntek este nem szabad imájában megzavarni az apámat. Mikor számításom szerint a péntek esti imának már vége lehetett, bementem a szobába apámhoz, és megmondtam neki, hogy a mama meghalt. Megtántorodott, aztán megcsókolt, ölébe vett, és nagy héber könyveket nyitott ki, s így ültünk ketten a nagy könyvek mellett, s én csak őt néztem.

Később lefektetett engem, ő pedig visszaült a nagy könyvek mellé. Másnapig, szombat estig ült a nagy könyvek mellett. Úgy éreztem, hogy nem szabad moccannom sem. Péntek éjjel sem aludtam, őt néztem, mint görnyed a könyvei fölé. Szombat este azonban, mikor az első csillag feljött, akkor felsírt ez az Izsák. Ahogy embert én még sírni... csak még egyszer, később láttam. Valóban élete társát veszítette el. Engem pedig megsimogatott, és megmagyarázta nekem, hogy a szombat az Úr szent napja, szombaton nem szabad sírni. Ebből is láthatja – kuncogott fel s borzongott össze Grósz –, nagyon istenfélő ember volt az apám. És törvénytisztelő, sőt törvényhívó volt. Mikor a forradalom az ő megszokott tekintélyeit egy nap alatt semmivé tette, és új rendet parancsolt az országra, az öreg Grósz ezt komolytalan próbálkozásnak minősítette, nem hitt benne. Majd visszajön a hatóság, a király és minden, és lesz megint rend, mondta fölényes bizalommal.

Árvay kitöltötte a teát, egyik csészét odanyújtotta Grósznak, és kezében a maga csészéjével szintén az ágy szélén foglalt helyet.

– Milyen békésen ülünk egymás mellett – csuklott fel nevetve Grósz hangja. – Az előbb még le akart ütni, s nézze csak, most a térdünk összeér, és isszuk a teát együtt. Mondja – kiáltott fel rövid hallgatás után –, de nagyon jól gondolja meg, lehetségesnek tartja, hogy így ülhetnénk együtt Bercellel is?

– Furcsa kérdés – nevette el magát Árvay –, hát végeredményben minden lehetséges, ez is lehetséges, csak az a baj, hogy nem több, mint lehetséges.

Grósz hirtelen fellelkesedett.

– Ezt kitűnően mondta – helyeselt hevesen gesztikulálva. – Hiszen az is lehetséges lett volna, csak éppen nem több, mint lehetséges, hogy az árvafalvi öreg fűszeres is itt üljön, és így, mint mi ketten egymás mellett, mellette Cserép főhadnagy úr, igyanak teát, és a térdük melegen érjen össze. Hát nem lett volna lehetséges? Mért nem? Biztos, hogy Cserép főhadnagy úr is sírt már életében, s van az a szó, csak meg kellett volna találni, ki kellett volna mondani, s föltántorodik benne is a nyomorúság érzése és az irgalom, ez, ha nem is biztos, legalábbis lehetséges. De itt a bibi, mert a lehetséges megmarad

lehetségesnek, s amit elképzelni alig lehetséges, a lehetetlen a – hogy is mondjam – gyakoribb, aránytalanul gyakoribb. Cserép főhadnagy úr térde nem szép csendben támaszkodott az apáméhoz, hanem rajta nyomakodott a mellén, az öregember mellén, és a teáscsésze helyett a marka az ádámcsutkáját szorongatta, öklét pedig, a másikat, az öregember csontjain verte kékre. A Cserép főhadnagy ökle, láttam, tele volt kékséggel; most képzelje, milyen lehetett az a vézna alkotmány, kit Árvafalván az Izsák zsidónak hívtak. Ismeri Cserép főhadnagyot? Igazán nem? Szép szál, snájdig fiatal úr, minden lánynak bizonyára tetszik, s ha maga társaságban vagy utcán összehatalálkozik vele, inkább lehetségesnek fogja találni, hogy jól nevelt, kellemes társaságbeli fiatalember, mint hogy épp ez az a bizonyos Cserép. Vagy, mondja, nem lett volna lehetséges, hogy Ilonka, aki Pestről verseskönyvet hozott haza, ne váljon egy berceli hitvessé? És, és nem lett volna lehetséges, hogy én tisztességes ember legyek?

Felpattant az ágyról, s arccal Árvay felé fordulva mellét verte, s magából kikelve rikácsolta:

– Mondom magának, én tudom, az a lehetetlen, hogy nem vagyok tisztességes ember. Azt mondta, szemét vagyok, s igaz volt, de ez a lehetetlen. Az a lehetetlen, hogy gyilkosok, az apám gyilkosai ringyója lettem! Az a lehetetlen, hogy az apám, aki nem értette meg, mi az, hogy valaki, ha éjszakában szekézzörgést hall, elítéltek képe borzad rá – az apámat előbb verték, aztán szekérré dobták, elvitték, és másnap éjszaka megint szekér zörgött az ablakunk alatt, és egy húscsomót, egy dagadt, véres csomagot raktak le a szobában, melybe engem bezártak, mikor apámat elhurcolták. Már ágyban fekvüdtem, mikor hozták, az apámat lefektették a szomszédos ágyra – egymás mellett volt az ágyunk, mióta az anyám meghalt –, de előbb le is vetköztették, aztán le is takarták. Látja, mennyi lehetetlen, csak lehetetlen. Az én apám biztosan sose, senkinek se hitte volna el, hogy ilyesmi lehetséges. Mikor Cserép főhadnagy megjelent, és azt mondta neki: vége a zsidófarsangnak, hol a pénzed, ide vele... az öreg Grósz jóformán csak attól ijedt meg, mert azt hitte, hogy a főhadnagy egy tébolyodott. Hogy ő az ő pénzét? Hiszen már helyreállt a rend, vörösőrök

helyett megint rendőrség van, itt vannak megint mind a hatóságok. Persze a főhadnagy nem sokat magyarázott. Két napig ültem az apám mellett, harmadik nap délben meghalt. Az utolsó nap még visszanyerte előbb az eszméletét... Őn úgy néz rám, mint aki azt gondolja: most már értem, a Grósz fűszeres fia látta, mint kínozták halálra az apját, és az agya megbomlott. Téved, dehogymeg bomlott meg. Csak megtudtam, hogy mind tébolyodottak vagyunk, Cserép főhadnagy is örült, maga is, mindenki. Az apámtól tudtam meg ezt, az utolsó délelőtt. Mert az apám, magához térvén, tanácsokat adott nekem. Érezte, hogy utoljára lát, és talán megrémítette a gondolat, hogy ebben a világban. Mert nagyon szeretett, s mindig elégedetten vakarta az állát, ha rólam volt szó. Büszke volt rám, hogy ilyen okos, tanult fia van. Az apám, aki szombaton nem sírt, mert Istennek szent napja, örömnappal az, azt tanácsolta, hogy keresztelkedjem ki. Nem átkozta el Adonáját, csak rá se nézett. Ha van, éppolyan gyámoltalan nyomorék a nyomorítók hatalmában, mint a nyomorítók mindnyájan, az Isten is egy megbomlott lélek, és nem ő, hanem a Véletlen a mindenható. Mindezt ő nem mondta, de ezt mondta azzal, hogy a keresztelkedést ajánlotta és azt, hogy alkalmazkodni kell, mert lám, ő megjárta, mért nem engedelmeskedett mindjárt Cserép főhadnagy úrnak. És engem intett, vigyázzak magamra, sose szálljak szembe nálam erősebbekkel, ezt ígértem meg, kérte, mert ő különben kétségbeesve hal meg a gondolatra, hogy a fiát valaha valaki valami okból úgy megkínózhathatná, mint... Állat nem is nyöszöröghet úgy, mint egy ilyen öregember. Nyöszörgött, mert megmozdult, hogy a „mint”-re megmutassa a nyomokat. Aztán meghalt. Eltemettem. És Cserép főhadnagynak engedelmeskedtem. Grósz Izsák hirtelen jött betegségbe hirtelen halt bele. A betegség nevét az újonnan kinevezett községi orvos írta be, ezt már Cserép intézte el. Én pedig alkalmazkodom és alkalmazkodni fogok, mint a kutya, amelyik csak titokban vinnyogva húzza be a farkát. Mert félek, félek éjjel, ha felébredek, és félek nappal; kimondhatatlanul, elképzelhetetlenül gyáva vagyok. Mintha mindaz a félelem, amit máig a földön szablya, korbács, tűz, puska és furkósbót brutalitása zúdított emberekre, kik nem

születtek se ütésre, se visszaütésre, belém költözött volna, énbennem reszketne. Nem a haláltól félek, hanem a brutalitástól, melyben a megvadult ember dermesztően leleményes, óriási művész. Lehet, hogy nem marad más menekvésem, s agyon fogom lőni magam, csak hogy ne kelljen tovább szükkölnöm.

Árvey elfordult. Egy ember vette itt markába a megsebzett lelkét, s úgy tette őelébe. De ő közben mindig, ha homályosan is, másra gondolt, másra is, a szelíd, félszemű Bálindra az autón, Kandóra is, a hideg, szigorú komolyságú Kelemenre is, és mindennél jobban a saját árulására. Elfordult, mert szemérmertlenségnek érezte volna a maga részéről, ha ilyen lélekkel továbbra is nézi ezt az elébe vetkőzött meztelenséget, mellyel szemben – úgy érezte – nem bír annyi részvétet érezni, amennyi kijár neki, mert önmagát még nyomorultabbnak érezte.

– Magának nincs rá oka, hogy agyonlője magát – szólt végre Grószhoz. – Mindent meg tudok érteni, csak ezt az önkínzó elaljasodást nem. Azt mondja, hogy nem tud se ütni, se visszaütni, de azért erre, amit most itt Pesten csinál, még sincs szükség. Bújjon meg valahol, valami csendes zugban...

– Megbújni? – vágott hirtelen dühvel a szavába Grósz. – Hol lehet megbújni? Árvafalván fűszeresnek lenni, az nem elég megbúvás?

A kis ember meggörbedt, homlokán két mély ránc tátongett, és arca egész valószínűtlenül fehér volt.

– Nemcsak azért nem leszek öngyilkos – mondta hangját halkítva –, hanem azért, mert programom van, program. Kímélyítettem apám tanácsát, a legmélyére értem.

Ebben a pillanatban felütötte fejét, és az ajtóra figyelt. Elakadt lélegzettel állt, s hirtelen Árvey felé nyújtva kezét sutogva szólt.

– Hallom, jönnek, adja ide a revolverét! Ha fegyvert talál, nekem magánál, annál rosszabb. Engem nem fognak megmotozni, én spicli vagyok.

Oly parancsoló volt a hangja és a mozdulat, mellyel Árvey felé nyújtotta kezét, hogy az gépiesen, bár csodálkozva, mert ő nem hallott semmit, a zsebébe nyúlt, és odaadta Grósznak a

revolverét. Grósz ügyetlenül fogta kézbe, és óvatosan süllyesztette zsebébe, minden mozdulata elárulta, hogy életében most került először fegyver a kezébe. Most már azonban Árvay is az ajtóra nézett, mert kívülről lépések zaja hallatszott. De nem a rendőrségtől jöttek, egy kislány nyitott be az ajtón, tizennégy-tizenöt év körüli lehetett. Csuumvizesen jött be a szobába, koszorúba font hajáról arcába csöpögött a víz, és ahogy topogott, rongyos, lábánál láthatóan sokkal nagyobb cipőjében nagyot cuppant a víz. Egyébként meglehetősen csúnya kislány volt, angolkóros, görbe lábú, és a rosszul táplált gyerekek beesett, fakó arca volt az övé. De volt az arcán valami koravén komolyság, és sárgászöld, nagy szemében, a hosszú szempillák alatt olyan erély, melyet általában csak felnőttek arckifejezésében lehet találni. Köszönés nélkül lépett be.

– Árvay elvtárs, utasításokért jöttem, elfogták az éjjel az apámat, és most kérem a további utasításokat – szólalt meg tárgyilagos egyszerűséggel, majdnem katonásan.

– Utasításokat? Miféle utasításokat adjak én? Csak menj te, kislány, szépen haza.

A „kislány” szóra a gyerek ványadt kis arca elvörösödött a méregtől.

– Úgy beszél, mint egy burzsuj. Mi az, hogy gyerek? Ifjúmunkásnő vagyok, és Árvay elvtárs tudhatná, hogy a mozgalomban mit érnek az ifjúmunkások. Vagy – folytatta hirtelen elgondolkodva, és összeszorított vékony ajka körül tétova mosoly derült – talán csak azért beszélt hozzám így, mert nem bízik bennem?

– Eredj már – türelmetlenkedett Árvay –, minden minütumban jöhetnek értem, és akkor téged is itt találnak.

– Hát aztán? Akkor bevisznek engem is, elvernek, s a végén csak kieresztenek. Voltam már bent, még a forradalom előtt, mikor mi, ifjúmunkások kövekkel hajigáltuk meg a Pesti Hírlap szerkesztőségének ablakait. Baj csak az volna, ha mindenkit bevihetnének a hekusok, de azt nem lehet.

– Jó, jó, csak menj már – intette le Árvay, akit ez a határozottság zavarba hozott.

– Ha elfognak, Árvay elvtárs lesz az oka – vetette ellene a gyerek, s mint valami zsaroló, elszántan makacskodott. – Nem

megyek addig, míg nem ad utasításokat. – S ezzel le is ült, s csak most, hogy körülnézett, méltatta figyelmére Grósz, aki megint az ágy végében ült. Majdnem ijedten, nagyon megnézte a rángó arcú embert.

– Az elvtársnak mi a neve?

– Azt a teremtésit, Grósz a nevem, és nem vagyok elvtárs. Tudod-e, hogy az apádat most verik, rúgják? Hogy talán a két szemét is kiverték már? – rikácsolta előrehajolva, két kezével pedig, mint aki ugrásra készül, az ágy szélét markolta. A kislány csodálkozva nyugtatta komoly szemét az eltorzult arcon, majd bizonyos önérzettel felelte: tudom.

– És – vigyorgott gonoszul Grósz – nem sajnálsz a vak apádat?

– Mit veti magát erre a szegény gyerekekre? – ripakodott Árvay őszinte felháborodással Grószra. – Mit akar rajta megbosszulni? Hallgasson!

A kislány azonban nem nyugodott bele ebbe az elintézésbe, talán úgy fogta fel a helyzetet, hogy neki most agitálnia kell, és tán meg is akarta mutatni Árvaynak, akire mindig áhítatosan komoly pillantásokat vetett, hogy ő maga is meg tudja állni a helyét.

– Nemcsak szemeket vertek már ki, akasztottak, agyon is vertek elvtársakat, azért mégis itt vagyunk, a mozgalom tart – fordult Grósz felé öregesen, kicsit szavalva. – Ha kiverik az egyiknek a szemét, a helyében más tíz proletár jobban lát. Ez nem lehet másképp mindaddig, míg nem kerülünk mi az uralomra. Akkor már nem kell majd senkit bántanunk.

– Nem igaz – pattant fel Grósz –, akkor majd ti ölitek azokat, akik ma benneteket. Gyilkosok!

A kislány Grószról egy megdöbbsent, kérdő tekintetet vetett Árvayra, valahogy mégse tudott egyedül eligazodni.

– Mi az nektek, ölni? – csattant föl, már rekedten, Grósz hangja, s most Árvayval fordult szembe, a kislányt akarta hitében ezzel megsebezni. – Itt van Árvay úr, nem ragyogott-e fel az arca, mikor kitört a háború? Nyomasztó volt a szegénységbe süllyedt Árvay család helyzete a reménytelen Árvafalván, eh, jött a háború, az ember mindennek elvetheti a gondját olcsó áron, csak fel kell csapni egy kicsit gyilkosnak, hő-

nek. Árvay úr felcsapott, aztán láttam egyszer Árvafalván, mikor szabadságon volt, a fűszeresbolt előtt elmenni. Rajta volt a mellén a sok kitüntetés, és az arca friss, elégedett, a fess katonatiszt arca volt. Később hallottam, hogy a harmadosztályú vaskorona rendet a kardokkal is megkapta, mert Bukovinában van egy Csiota nevű hegy, és ő hadnagy volt, az oroszok meg a hegyen voltak. És ő egy éjszaka nyolc emberével virtusból odalopózkodott; az őrszemekre nem lőhettek, mert akkor észreveszik őket. Hirtelen előttük termett – ugye így volt, Árvay úr –, és a kézigránát nyelével vagdosta fejbe őket. Agyonverte őket, ti. a „muszkáli”-kat, így becézték őket, ugyebár, az ő nyolc emberével. Azok úgy meglepődtek, hogy szóhoz se juthattak. Csak mondták: hu-hu, és a kezüket a fejükre tették, aztán hamar elcsendesedtek. Ezt úgy hívták, hogy felderítő szolgálat, a dicsőségről az újságokban olvastam.

A kislány nem látta, amit Árvay, Grósz megbénítóan szárnalmas állapotát, a kislányt a dolog foglalkoztatta, úgy fogta fel, hogy most ők ketten, Grósz és ő, vitatkoznak.

– Az én apám is volt katona – vágott vissza élénken –, az nem jelent semmit. Az is lehet, arra már nem emlékszem, hogy mikor kitört a háború, akkor talán ő is éljenzett. A fontos az, hogy azóta Árvay elvtárs és az apám öntudatra ébredt proletárok.

Grósz hallgatott, a kislány szeme győzelmesen csillant Árvayra. Grósz megint ott ült már behúzott vállakkal az ágyon, s megint vacogott, mint akit a hideg ráz. A kislány Árvaytól egy pillantással kért rá engedélyt, aztán odament a még égő gyorsforralóhoz, teát töltött, és elgondolkodva vitte oda ellenfelének a vitában. Grósz elfogadta, aztán a kislány megint elvette tőle az üres csészét, visszatette az asztalra, és őszinte részvétellel, mint akit azért sajnál, hogy ezt a kérdést kell hozzá intéznie, megkérdezte:

– Mért nem elvtárs maga is?

Grósz leesett állal bámult a kérdésre, melyet ezzel a hanggal tettek fel. Mintha egy jó viccet hallott volna, úgy elkezdett hahotázni.

– Ha kicsit előbb jössz – felelte aztán –, hallhattad volna. Volt egy öreg zsidó, ha épp tudni akarod, az apám, akit az el-

lenforradalom első napján Cserép főhadnagy táncteremnek nézett, szemem láttára táncolt rajta, és én félek, azóta félek, látod, már megint vacogok, így félek Cserép főhadnagyéktól.

A kislány gondolkodott; ez olyan felelet volt, amit nem várt. Ha az ifjúnunkások agitálni mentek, akkor mindenféle ellenvéleményeket, elvi kifogásokat kellett megdönteniük, de mit lehet arra ellenérvként felhozni, ha valaki azt mondja, hogy fél a fehér tisztektől. Mégse akarta annyiban hagyni, s anélkül hogy tudta volna, mit fog mondani, kis, vörös keze hüvelykujját tudákosan felemelve vitába akart szállni. Ám csak annyit mondhatott: – Azért mégis... – de tovább nem jutott, mert Grósz az azért mégis valósággal felbőszítette.

– Semmi azért mégis! Tudod-e, kis boszorka, hogy mit tudok én? Azt, hogy mind örültek vagyunk, s én nem vagyok elvtárs, hanem aljas és utolsó akarok lenni. Akarok, érted? A gyilkosoknak, az apám gyilkosainak kassamadinerje, és röhögök. Cserép főhadnagy úr, Bercel rendőrkapitány úr, egyáltalán mindenki kicsit megvet érte, ámde azért Bercel rendőrkapitány úr, aki tudja, hogy halt meg az öreg Grósz, csöppet se csodálkozott, hogy vállaltam a megbízást, hogy szemmel tartsam Árvay urat. Nemcsak hogy rám merete bízni ezt a feladatot, hanem még nem is csodálkozott rajta, hogy vállaltam. És ez, vagyis az, hogy nem csodálkozott, még jobban felgerjesztette sóvár ambíciómat. Valami olyan aljasat, gyalázatosat akarok elkövetni, hogy végre csodálkozzon. Az öreg Grósz meggyilkolták, s én naiv módra úgy képzeltem, hogy ez eléggé ordító gázság ahhoz, hogy következményei lehessenek. De nem, Cserép főhadnagy továbbra is snájdig vőlegény, úrifiú, a pesti zsidó hitközség visszautasította a külföldi gyanúsítást, mintha szép hazánkban szabad zsidóverés, fehérterror lenne, az egész: rágalom, mely ellen hazafias kebellet ünnepélyesen tiltakozik, az égvilágon egy hang nem emelkedett kérdezni, mi van Grósz Izsákkal, senki érte sztrájkba nem lépett, nem tüntetett, pedig agyonverték, és ezzel mégse történt semmi. Hát én valami olyan aljasat, gyalázatosat akarok elkövetni, hogy még Bercel is csodálkozzék. Mert engem mindennél inkább egy kérdés érdekel: van-e, található-e akkora gázság, mitől megmozdul a világ? Ennek a mai káosznak nem a győzelem,

hanem az emberevés a legközelebbi állomása. És én, te, gyermek, s ti, bitang, komisz gyermekek, én hozzásegődöm a világhoz, siettetem az ember angyalát, az időt, talán egyszer mégis eljut oda, hogy nincs fokozás, nincs tovább, és felfordul és megfullad, halleluja!

A kislány nem értett semmit abból, amit hallott, de azért belesápadt a látványba, amit ez az ember tárt elébe. Még egyszer suttogva, kérlelően szólt Árvayhoz: nem ad semmi utasítást? Árvay, miközben a kislányt, aki most már maga is el akart menni, mert valamiképp láthatóan ijesztette Grósz, az ajtó felé követte, azt mondta, de igen. Mert Árvaynak eszébe jutott, hogy találkoznia kell Kelemennel. S megmondta a kislánynak az üzenetet.

– Tudod mi az, hogy spicli? – riasztott megint a már ajtóban álló s a kapott megbízástól felvidult gyereke Grósz hangja. – Spicli, spicli, tudod mi az?

A kislány szemét összehúzáva vizsgálta Grósz arcát, aztán fejét csóválva, megkönnyebbülten sóhajtott fel.

– Maga nem az – mondta teljes bizonyossággal, és elment. Grósz meglepetten nézett utána, majd Árvayt félretolva utánarohant. Árvay aggódva ment utána, és fentről látta, hogy Grósz a lépcsőházban utoléri a kislányt, s azt kiabálja: te taknyos, taknyos, és felkapta, csókolgatta a gyerek szemét, homlokát, arcát. – Árvay úr, fogadjunk, tudom, mit gondol? – mondta Grósz, mikor visszatért az emeletre. – Nem azt gondolja, hogy Júdás is megcsókolta Krisztust?

Árvay fejével intett, hogy nem, egyáltalán nem gondolta, de figyelmeztette Grósz, beszéljen csendesebben, és menjenek vissza a szobájába.

– Csakugyan nem gondolta? – torpant meg Grósz. – Hát elefejtette a programomat? Siettetni a rothadást, betetőzni az aljasságot? Hát tudja-e, uram, uram, Árvay Ábris uram, hogy most mit fogok csinálni? Bercelhez megyek, és mindent, mindent elárulok. Hogy legyen a lehetetlen, hiszen ezzel a jelszóval jöttem ide.

Sarkon fordult, és úgy, ahogy volt, hajadonfővel, ügyetlenül, egyszerre három lépcsőt ugorva eltűnt Árvay szeme elől. Árvay egy mozdulatot se tett, egy hangot se hallatott, hogy

visszatartsa. Mikor fejében és szívében szédületes ürességgel visszatért szobájába, egy pillanatra valami önző megkönnyebbülést érzett, hogy már nincs a szeme előtt Grósz. Olyan érzés volt ez, mint mikor az ember temetésről tér haza: minden sokkal kongóbb, sivárabb, de a halott el van temetve, ez is el van intézve, vége.

Árvey végigvetette magát az ágyon, és aludt estig. Sötétben ébredt föl, és annyira kábult volt, minden felindulás nélkül csak csodálkozott, hogy elmúlt a nap, és még mindig nem jöttek érte. Nem kelt fel mindjárt, fekve maradt, mintegy egész testével átadva magát az egyedüllét és a sötétség csendjének. Ahogy így, hunyt szemekkel feküdt, valahonnét az emlékezete mélyéből egy előkelően hűvös, kék szempár merült föl elébe. Hosszan gondolkodott, honnan ezek az ismerős szemek, s akkor egyszerre minden az eszébe jutott. Idősb Árvafalvi Árvey Ábris úr nézte élethossziglan ezekkel a hűvös, kék szemekkel e világnak látható dolgait, de ő, Ábris ezeket a szemeket először a hamburgi kikötőben fedezte fel. Az apja egy napon vonatra ültette, és elvitte magával. Finom, akkor még gazdag, nagy úr ez az idősb Árvey, és akarta, hogy a fia tengert lásson, igazit, s magával vitte Hamburgba. Tizenhat éves volt, és életében akkor jutott először nagyvárosba, és mindjárt tenger mellé, idősb Árvey tán előre érezte, hogy bámul majd és tör rá ezer kérdéssel a sarj. De a kikötőbe érkezve épp valami nagy hajó jött messzi világrészből, és Ábris nem a ködben is égő, kéken ragyogó tengertükröt, hanem lenyűgözve az embereket nézte, a kurjongató matrózokat, kik a már rájuk váró tarka ruhás, vihogó, festett ringyókkal ölelkezve tűntek el az idegen nyelvű beszélgetésektől, kiáltásoktól hangozó tömeg zűrzavarában. A zshivaj és ordítás, az állati lökdösődés brutális zaja körülfogta, elborította a csendes, vidéki úrifiút, ki úgy szokta meg, hogy ahol ő megjelenik, ott észreveszik, tudomást vesznek róla. Ott egyszerre senkitől se számon tartott étellel úgy állt, hogy érezte, itt mindjárt sírva fakadhatna, vagy akár meg is halhatna, és a sok ezer ember közül ez egyet sem érdekelne. Akkor behunyta a szemét a kikötő forgatagában, mint aki fél, hogy más látások elveszejthetik, eltakarhatják ezt a látást, s valami életre szóló szándék érzésé-

vel érezte, hogy nem szabad elfelejtenie, amit ott látott, a koldusokat, a nagy kofferekkel érkező, gondozottságtól, tisztaságtól sugárzó urakat, a sovány és kövér és durva ringyókat, az ijesztően hangos matrózokat. Nem tudta, hogy mit akar ezzel a szándékkal, csak érezte, hogy ez fontos, hogy ezt akarnia kell, el akarta magának tenni, ami itt szemére és lelkére zúdult, hogy majd egyszer, ha eljön az ideje, mindezt elővegye, újra magára zúdítsa, de azért, hogy birokra keljen majd akkor mindezzel. S mikor megint kinyitotta a szemét, tekintete előkelően hűvös, kék szempárba ütközött, előkelő úr állott mellette, aki világot látott kék szemét kelletlenül jártatta körül, s ő mintha most először pillantotta volna meg apját. Igen, életében akkor volt először egyedül, s akkor élte át először, hogy van egy vak, süket, megközelíthetetlen s mégis mindenütt mellette, előtte álló óriás: a tenger, az emberek, a föld, városok, házak és falvak ez az óriás, és ő megdermedve meredt rá. Ez az óriás valaki, aki éppúgy valóság, mint ahogy ő, Árvay Ábris valóság, és mégsem lehet szólni hozzá, s a kinyújtott kéz nem éri el. Igen, akkor Hamburgból ő egy láthatatlan útitárssal tért haza, kérdés fészkelte be magát az úrifüú lelkébe, sok kérdés, mely mind izgágán követelt feleletet, a magányosság, minden boldogtalan létezés, a világ. Azután kezdődött barátsága a zsidó fűszeres fiával, s aztán Árvay úr, az idősebb, egy vadászaton szerzett tüdőgyulladásba belehalván a kastély hitelezőké lett, és Ábris anyjával és két nővérével szegényes kis házba szorult. Két pici, alacsony szoba, a két lány fel-alá sétál, felváltva ásítanak, a farsangról van szó, melyben már nem vehetnek részt. Igazat mondott a kis Grósz, igen, ő megőrült a háborúnak. S mintha sose lett volna a hamburgi kikötőben... de nem, aztán a látogatás következett a Zrínyi utcában, s most megint olyan egyedül van, mint mikor tizenhat éves korában meglátta az úri, hideg, szép, idegen, kék szempárt.

Felült az ágyban, és megdörzsölte szemét. Fájt, és pedig az a különös fájás volt ez, mely akkor vette elő, mikor este Bercelekhez érve az asszonyra nézett. Most emlékezett rá, hogy álmában is mindent ilyen lidércnyomásosan torzítva látott. Eszébe jutott az is, hogy nem Berceleknél történt vele először,

ott csak megismétlődött egy gyerekkori élménye a színházi látcsővel! A látcsövet fordítva emelte a szeméhez, és így ment egész közel a nővérehez, épp ahhoz, aki Cserép főhadnagynak lesz most a felesége. A nővére arca az üvegen keresztül megnyúlt, kihegyesedett, és mint mesebeli szipirtó, úgy sziszegett rá! Akkor eldugta, mintegy maga elől dugta el a gukkert, és sokáig dörzsölte a szemét. És most, annyi év után, gukker nélkül, megint minden úgy jelenik meg, mintha a sima, szabályos külső a dolgokon és embereken csak maszk volna, és mögöttük a gyötrelmes, rút madárijesztő. Belemeredt a sötétbe, vágyott arra, hogy a reggeli gyermek-elvtárs, a kislány szemét lássa, és nem bírta maga elé idézni, helyette a Grósz valószínűtlenül fényes, elkínzott szeme villant fel előtte. Aztán mintha egyik a másiknak skatulyája lett volna: Grósz szeméből a Bercelé bújt elő, Berceléből az asszonyé, aki régen a fővárosból jött Ilonka volt, de annak a szeme csak egy kék üveggolyó volt, mely nem mozdul; egyszerre a Kandó szeme is előkerült. Olyan volt, mint állóvíz kis, esőverte gödröskében. Árvay hiába hajolt föléje, csak egy tócsát látott. Akkor végre elébe támadt a reggeli kislány-elvtárs szeme, és az sárgászöld fényvel szélesedett, és mintha fölébe boltozódna nagy darab égnek, megnyugtatón. Reggel óta aludt, s most megrázkódva állt föl és rázta le magáról az álmodást, melyben már-már megint elmerült.

Késő este volt, mikor elindult otthonról. Az eső nem szűnt meg. Külvárosi kis utcákon keresztül vezetett útja, embert alig látott, a magas falak pedig egykedvűen áztak. Sok a sötét ablak, takarékoskodnak a világítással. És korán oltanak világot azért is, mert estére a reggel még félig-meddig eleven emberből csak nagy darab, ágy után kívánczó fáradtság tér haza. Egykedvű eső, egykedvű föld, egykedvű falak. Van itt-ott világos ablak is, talán gyereket dajkálnak, vagy olyanoknak ég, kiket betegség vagy éhbérre kiadott otthoni munka az életcsillapító éjjeli haláltól is megfoszt. Mikor kiért a városból, még egyszer hátranézett, s a szűk utca még keskenyebbé vált, két oldala mint két egymásba csukódó tenyér szorult össze, ő ment előre a már ritkán beépített, sötét, üres város végi telkeken át. Aztán sietni kezdett. Kelemen már biztosan várja,

ha ugyan el nem fogták. Az egész napon át tartó eső sárrá dagasztotta a rétet, az eső és a felfreccsenő pocsolyák, de meg a nagy sötét is megnehezítették a járást. Egy bokor mögül a reggeli kislány-elvtárs hangja szólította. Suttogva figyelmeztette, hogy letévedt a kocsmába vezető útról, ahol Kelemen már rég ott van, vár rá. Árvaynak nehezebbre esett megválni ettől a hangtól, megtudta, hogy a gyerek már régóta áll itt az esőben rá várva, és vigyázva arra is, hogy idejekorán jelt adjon, ha valami veszedelmet észrevenne. – Csak egy irányból jöhetnek – suttogta –, amott hegyek vannak. De menjen már, siessen, elvtárs!

Árvay a kocsmában közelében találkozott Kelemennel. Az mindjárt elmondta neki, hogy a városi hírek hallatára a kocsmáros nem akar többé tudni róluk, őt be se engedte, és most az erdő felé, hegynek fel kell menniük. Kis darabot mentek csak még, mikor Kelemen ajtónyitást hallott. – A kocsmából jött ki valaki, alighanem utánunk – állapította meg Kelemen. Árvay szeretett volna visszamenni a bokorhoz, ahol a kislány állt, szeretett volna hazaküldeni, hogy ne ázzon-fázzon tovább, szeretett volna még egyszer a gyerek leheletének melegét érezni. Mégse mondott Kelemennek semmit se erről a kívánságáról, csak annyi ellenvetést tett, hogy Kelemen képzelődik, csak az eső meg a kezdődő szél ütött zajt.

– Jobb, ha előbb az erdő felé vesszük utunkat – maradt meg a maga nézeténél Kelemen. – Hátha nyomunkat veszítik.

Az út emelkedett. Kelemen részletek felől érdeklődött tárgyilagosan, s ami Árvaynak a legkülönösebb volt, kétségbeesésnek nyomát se lehetett felfedezni ebben a hangban. Csak bosszús lett ez a hang, mikor kiderült, hogy Árvay az egész napot tétlenül töltötte, anélkül hogy gondoskodott volna új emberről, aki a helyére álljon.

– Erről már hetekkel előbb gondoskodni kellett volna. Abban senki se kételkedhetett, hogy előbb-utóbb rajtunk ütnek.

Árvay Kelemen arcát szeretett volna látni, így nem tudott vele beszélni; csak a hangját hallotta, és az keményen, majdnem személytelenül hangzott. De már beértek az erdőbe, ahol még nagyobb volt a sötétség, csak egymás hangját hallot-

ták, tapogatózva mentek előre, és a minden mozdulatukra megrezdülő gallyakról víz zúdult az arcukba.

– Az áll az újságban – érdeklődött Kelemen –, hogy az a Grósz is Árvafalváról való volt. Ilyen embernek nem kellett volna olyan megbízást adni, mert hiszen csak Árvay elvtárustól kaphatta a megbízást.

– Én nem adtam neki semmiféle megbízást – állt meg Árvay. – Mi történt azzal a Grósszal?

– Akkor csak egy szegény futóbolond volt, és az újságok fűjják fel a dolgot – felelte Kelemen csökkent érdeklődéssel.

– Kalap nélkül rontott be Bercel hivatalába, negyed óráig – mert Bercel persze mindjárt nyilatkozik az újságoknak – tücsköt-bogarat összebeszélt Bercelnek, aztán revolvért rántott, de olyan ügyetlenül, hogy mielőtt egyáltalán célzott volna, a revolver elsült. Én azt hittem, hogy a mi emberünk volt, és azért érdekelt a dolog.

– Én csak úgy ismertem – felelte Árvay elakadó lélegzettel. – S aztán mi történt vele?

– Mi történt vele? Az újságok azt írják, hogy valóságos csata fejlődött ki közte és a csorda hekus és rendőr között, akik a lövésre berontottak. De ezt csak azért írták, hogy ne kelljen megírni az igazat, mert az egész városban tudják, az igazság az, hogy csak egyetlen lövést adott le, s erre már egy tucat ember termett bent, leteperték, Kandó volt a legvadabb. Bercelnek csinált csak reklámot az egésszel, egy ilyen örült. Ott verték agyon.

Árvay nem akart Grószról Kelemennel beszélni, de most torkát fojtogatta a hallgatás. Elmondta szaggatottan, amit tudott róla, és hogy hogyan rohant el tőle ma reggel. – Azt hiszem, talán akkor még – folytatta – ő se tudta, mit fog tenni, spicli lesz-e, vagy merénylő.

Ha az ember beszél valakihez, még ha nem látja is az arcát, érzi, hogyan hallgatják. Árvay belezavarodott az elbeszélésébe, mert úgy érezte, mintha Kelemen nem is nagyon figyelne rá.

– Jönnek utánunk – állt meg hallgatózva Kelemen. – Meg akarnak ijeszteni, hogy előlük egy harmadikhoz meneküljünk, s aztán egy csapásra kettőnk helyett hármat kaparintsanak meg.

Kifelé mentek az erdőből. Úgy látszik, Kelemen mégis foglalkoztatta Grósz története, mert a hallgatást megtörve egyszerre csak megszólalt:

– Az ilyen Grósz-féle entellektüellek rossz anyag.

Árvey hívta Kelement, menjenek az ő lakására, ott csak őket fogják el, de vegyék útjukat a kislány bokra felé, hogy észrevétlenül hazaküldhessék. Árvey szeretett volna valamást tenni arról, hogy tudja, hogy ő árulóvá lett, de Kelemen mindig újra csak arról beszélt, hogy mit kell most majd csinálni, és kicsoda fogja ők utánuk a mozgalom szervezését kézbe venni. De Árvey most nem tudott gondolkodni, és végül is ki-tört belőle:

– Kemény még a neved is, Kelemen. Nem lehet becézni. Szeretném lágyan kimondani, de te vagy a kegyetlen mozdulatlan-ság. Kérlelhetetlen vagy, mint a föld az erdőben. Legalább az arcod láthatnám. Tudod, hogy meg kellene ölnöd engem? Bálint mesélte, hogy az apád a többi paraszttal együtt jött a vörösök ellen, és te tudtad, hogy köztük van, és lőttél, és az apád akkor el is esett, és lehet, hogy épp te ölted meg. De akkor mért jársz békésen mellettem, mikor én áruló vagyok? Minden szónál, amit kimondasz, mindig erősebben kell éreznem, hogy az vagyok.

– Mit a Bálint meséi! – válaszolt a másik türelmetlenül. – És az az árulással, az számár beszéd. Egyszerűen rosszul csináltuk a dolgot. Először azért, mert nem teremtettünk kapcsolatot a központi komitéval Bécsben; s ebből következett a másik hiba, hogy a további szervezkedés helyett fejtellenül az egyéni terrort akartuk. Szamárságot csináltunk, és azt is rosszul. Minden marxista tudja, hogy az egyéni terror nem ér semmit. Nem tudom, hol volt a fejünk.

Beszéd közben Kelemen sűrűn hátrafordult, és a fülét hegyezte. Mikor ismét kiérték a tisztásra, és Árvey beszélni akart, csak hátrafelé intett, hogy hallgasson. Hajnalodott már, a felhők átlátszóbbak lettek, Kelemen nagy lépésekkel sietett előre, Árvey alig bírta követni, mert valami nagy, zsbibasztó fáradtság húzta le egész testét. A kislány még mindig a bokor mögött kuksolt, mikor odaértek.

– Vigyáztam, nem jött senki – suttogta, és miközben nedves

haját, melyet a szél összeborzolt, kezével lesimítani igyekezett, arcán barátságos mosoly nyílt a Kelemen mögött álló Árvayra.

– Mielőtt elbújtál, már a kocsmában lesett ránk valaki, vagy tán többen is – oszlatta el gyorsan örömét Kelemen. – Jönnek is utánunk, gyorsan menj haza, és feküdj ágyba.

Az erdőből egy pillanatra két alak bukkant fel s tűnt el megint a fák mögött.

– Ketten vannak, te menj előttünk – dobbantott Kelemen parancsolóan –, és amint a város közelébe érünk, tűnj el. Addig mi eltakarunk. Vigyázz, hogy oldalt ne kerülj, nehogy az arcod meglássák.

Így indultak el, Kelemen közben címeket mondott a kislánynak, amiket a fejében kell tartania, azok nevét, akikhez, de ma még nem, csak pár nap múlva, el kell mennie. Siető járásuk azonban feltűnt követőiknek, és utánuk eredtek.

– Kelemen elvtárs, lassabban – figyelmeztette Árvay –, mert ha szaladunk, lőnek, és a kislány...

– Menekülni most már úgyse lehet – hagyta helyben Kelemen. – No, ez a kereszt se hitte volna, hogy még nekünk szolgálatot tesz – folytatta a közeli, a város széle és a mező között emelkedő fészületre mutatva. – De azt még el kell érnünk.

Árvay szeme előtt megnőtt a Kelemen homloka, mint a kőfejű szfinxeké, tárgyilagosságában, körültekintésében, nyugalmában, minden mozdulatában titokzatos, hatalmasan erős. – Most én és Árvay elvtárs – mondta a kislánynak, miután a fészület mellett Árvayt is megállította – itt fogunk állni, és amíg ezeket a pofákat foglalkoztatjuk, addig te tűnj el a városban, s a legrövidebb úton menj haza. De nyugodtan, ne szaladva, mert az csak feltűnne. Gyöngye fedezék – szólt aztán Árvaynak a fészületre mutatva –, de lehasalnunk a földre e miatt a kis kontyos miatt nem lehet.

Árvay, éppúgy, mint a kislány, gondolat nélkül rábízta magát Kelemenre, szinte várta tőle az utasításokat, és mint aki nek semmit se kell tennie, kitalálnia, csak engedelmeskednie kell, elbáméskodott a keresztben, mely kifakult a naptól és esőtől, s most szennyves víz csöpög rajta lefelé. A fa Krisztus fejébe nagy, rozsdás szög volt beleverve.

- A lányt észreveszik, ha elszalad – szólt gyorsan Kelemen.
- Nekünk addig kell ellenállnunk, míg ő nem jut elég messze.

Árvey katonás rövidséggel mondotta: igen, és egész nyugodt lett, csak nem nézett Kelemen szemébe, hanem bámulta tovább a feszületet. Valahányszor azelőtt a kocsmába ment, hogy ott Bálinttal és Kelemennel találkozzék, itt ment el a kereszt mellett, s bár soha észre se vette, hogy van, úgy látszik, észrevétlenül belefészkelte magát az agyába, mert úgy nézte most, mint ismerőst, és a szeme nem akart az ismerőstől megválni. Úgy találta, hogy különös módon kicsit Grószra hasonlít ez a Krisztus itt a kereszten. Aztán az anyjára gondolt és a két nővére, és különös módon úgy találta, hogy azok is hasonlítanak hozzá. Hasonlítottak is, nem is, és gondolkoznia kellett, hogy mi az, amiben nem hasonlítanak. Mint mikor az ember legsürgősebb dolgában fennakad, mert valami egyáltalán nem odatartozó dolog nem akar eszébe jutni, kényszerítve volt, hogy ezen gondolkozzék, s egyszerre elkiáltotta magát, mert rájött. Annyiban nem hasonlítottak, hogy nincs ez a vasszög a homlokukba verve, de most egyszerre azzal a homlokukat általverő vasszöggel látta őket, és tüstént mintha merevítő görcs engedné el mind az arcokat, valamennyi olyan lett, mint az, melyre a szeme tapadt. Mintha ebben a pillanatban esett volna ki végleg az ő szeméből is az a torzító szilánk, mely akkor este fúródott belé. Most félénken, lassan fordult a hatalmas Kelemen felé, és... Kelemen komor, nyugodt arca is – hasonlított! Hasonlított! De hirtelen a hamburgi kikötő lárma zúgott fel körülötte, és arcok vibráltak szeme előtt, melyeket csak akkor látott, mikor az apja mellett állt, idegen arcok, melyekre soha azóta nem emlékezett, és most ezek se voltak olyan félelmesen idegenek. Apja kék szemére emlékezve saját szemét érezte, a koldusok arcában is, mint egy maszk mögött, az ő mostani, megöregedett arcára ismert rá, s csak a Kelemen kiáltására eszmélt rá újra, hogy hol is van, és valójában milyen lárma az, mely körülötte tombol. Kelemen visszalótt az üldözőkre, és lövés lövés után dördült. Most végre ő is revolvere után kapott. Hisz a Grósznál maradt – jutott eszébe, de háta mögött friss lábak friss dobogását hallotta, és a szíve örült. A kislány szaladt, és mikor egy pillanat-

ra hátranézett a kislány után, az megérezte az ő tekintetét, visszanézett, még intett is neki. Ekkor Kelemen golyó érte, elvágódott, s neki nem maradt ideje, hogy kivegye kezéből a fegyvert, mert még le se hajolt hozzá, már ott állt mellette Kandó és egy másik, akinek a karja vérzett.

*

Cserép főhadnagy és más befolyásos protektorok már a családi név szeplőtelenisége érdekében is mindent elkövettek, hogy Árvayt a súlyos büntetéstől megmentse. Erre legjobb mód lett volna, hogyha a törvényszéki orvosszakértők beszámíthatatlannak minősítik, mint ahogy azt más bűntények esetén hasonlóan előkelő családok tagjainál szokták. De Árvay, aki épp azt nem bírta elviselni, hogy a megkíméltek közé tartozzék, egész magatartásával, önmagára terhelő vallomásaival és forradalmi meggyőződésének hangoztatásával keresztezte ezeknek a jóakaróinak a szándékát. 1929-ben szabadult a börtönből, mert tíz évnél többet nem lehetett kimérni rá, akit nem annyira rábizonyítható cselekedetek, mint saját vallomásai és a bíróság előtt való magatartása terhelt. Börtönből való szabadulása után pár héttel menekülve hagyta el Magyarországot, ahol akkor már nem tombolt a fehérterror, de ami az ő számára még elviselhetlenebb volt, Cserép főhadnagy Árvafalván, családi körben, nyugodt civil életet élt, és csendesen s eredményesen gazdálkodott, mint más vidéki birtokos, s ahol mint elmúlt, kilengéses idők áldozatának majdhogynem neki, Árvay Ábrisanak is megbocsátottak. Árvay külföldön, sokat nyomorogva, munkásgyűléseket látogatott, eljárta pártértekezletekre, s ha felvonulások voltak, tüntetések, beállt a munkástömegek soraiba. Meg kellett azonban vallania magának, hogy cipel magával valamit, kérdéseket és kétségeket, amik ezeknek a tömegeknek, bármennyire is csak hozzájuk tartozónak érezte magát, nem kérdései és nem kétségei. Sokszor eszébe jutott a Kelemen szava: rossz anyag. Valójában, amit nem bírt, az az aprólékos, hétköznapi politikai vitázás és a maga egyéni, más tempót kívánó türelmetlensége volt, nem bírta, hogy nem nagy egyéni cselekedetekre, egyéni kezdemé-

nyezésre, hanem mindig csak szervezetekre, fegyelemre, tömegekre van szükség. Pár hónap után, hogy külföldre került, épp Berlinben, május elsején, óriási munkástömegek lelkes melegében állva, egyszerre felvetődött benne a kérdés, hogy nem mindegy-e, hogy az a meghatározott, száz egyéni kérdéssel, kétséggel, fájdalommal meghatározott személy, aki ő, szintén itt áll-e, ő kell-e itt, nem végzik-e el nélküle is ezek a hatalmas erők az elvégezni valójukat, és mert igennel felelt mind e kérdésekre, egyszerre kiáltón értelmetlennek találta, hogy itt van. Nem személy szerint ő, hanem általában lábak, kezek, fejek azok, amik kellenek, számok.

Ezen a május elsején este, a feleslegesség érzésével, a Zoo egyik padján, zsebében egy köteg agitációs füzettel és röplappal, Árvay Ábris agyonlőtte magát.